

NINA

I STATENS OCH PARTIETS TJÄNST

Svensk public service under 80 år

Anders Carlgren

I STATENS OCH PARTIETS TJÄNST

Svensk public service under 80 år

Anders Carlgren

©2006 - NMI och Anders Carlgren
Grafisk form: Joanna Andreasson
Tryck: Stockholms Läns Grafiska AB
ISSN: 1653-6509

Inledning **5**

Från radioklubb till Radiotjänst **6**

Radiotjänst först med apparatskatt **6**

Statlig television i långbänk **7**

Radio som neutralitetens apostel **9**

Politisering och monopolkritik **11**

Radio Nord skapade Melodiradion **12**

Polarisering och politik **14**

Vänsterkanalen föds **16**

Lokalradio ny politisk tummelplats **17**

Statens tjänare **19**

Politisk bestraffning **20**

Ett bolag blir fem **21**

Eterns stencilapparat **22**

Skit som skit via satellit **23**

Statens stiftelser **23**

Riksrevisionen klipper till **26**

Sekretesslagskommitténs stjärnsmäll **27**

Regeringsrättens knockout **29**

Sponsring och sponsring **31**

Christina Jutterströms nätverk **35**

Göran Perssons fulfinger **39**

Socialdemokratins nätverk **40**

Göran Perssons hovreporter **41**

Politiskt mygel på Sveriges Radio **45**

Slutsatser **49**

För den som vill läsa mer **52**

Om författaren **53**

Fotnoter **53**

INLEDNING

Svensk public service-radio och -television har aldrig någonsin stått helt fri från staten. Så var inte fallet 1925 då Radiotjänst startade. Så är heller inte fallet drygt 80 år senare när public service drivs genom tre skilda företag, styrs av tre politiskt tillsatta styrelser och i toppen en ägarstiftelse, vars styrelse också är politiskt tillsatt. Den påkostade reklamkampanjen i Sveriges Television som en påstått fri television är därmed en myt.¹

Men det handlar inte bara om ägarskap och styrelser, utan också om chefstillsättningar och informella socialdemokratiska nätverk, både inom och utom de tre företagen som på skilda sätt har inflytande över verksamheten. Det mest tydliga exemplet från senare år, gäller tillsättningen av Joachim Berner som vd för Sveriges Radio. En enig styrelse stod bakom beslutet, men plötsligt vände socialdemokraterna i styrelsen honom ryggen. Det skedde efter kontakter med ägarstiftelsen och kulturdepartementet.

Denna rapport är framför allt en kritisk granskning av de formella och informella strukturer som styr verksamheten. Med viss naturlig nödvändighet finns det en övertikt till förmån för Sveriges Television. Det beror framför allt på att det inom det företaget har varit lättare att frilägga nätverken. Med få undantag berörs inte alla programverksamhetens innehåll. De exempel som lämnas har dock haft stor betydelse för mera övergripande strukturer. De inledande avsnitten utgör en historisk fond för den nutid där public service verkar idag.

Svensk public service har så gott som ända sedan starten hävdats att man är oberoende från staten och står fritt från politiska påtryckningar. Rapporten visar tvärtom att de tre företagen tillsammans med ägarstiftelsen är statliga bolag, med de särskilda krav som följer med detta förhållande.

Ett avsnitt redogör också för SVT-reportern Erik Fichtelius hemliga intervjuer och samtal med statsminister Göran Persson, inklusive de nära banden mellan Persson, före näringsministern Björn Rosengren och Sveriges Televisions styrelseordförande Lars Engqvist. Rapporten visar också hur Sveriges Radios ledning och styrelse mörklade och förvrängde krav på att företagets rapportering kring terrorattackerna den 11 september 2001, skulle undersökas kvalitativt med tonvikt på kravet att hävda de demokratiska värdena. Avslutningsvis redovisas några slutsatser och ett par framtida scenarier för public service-företagen.

Stockholm i mars 2006

Anders Carlgren

FRÅN RADIOKLUBB TILL RADIOTJÄNST

Det är nu ett halvt sekel sedan public service etablerades i svensk television. Man kan dock strida om året, det vill säga om begynnelsen var 1938, 1954, 1955 eller 1956. Allt beror på vad man avser med starten av svensk television. Begreppet television var en teknisk möjlighet redan på 1930-talet, men andra världskriget kom emellan och hindrade utvecklingen, framför allt i Europa. Skådespelaren Fridolf Rhudin hade då framträtt i en första svensk TV-sändning på biografen Röda Kvarn i Stockholm, även om bildkvaliteten var allt annat än njutbar.

Det gick betydligt bättre några år senare, 1938, då Stockholms-Tidningen och Svenska Philips genomförde de första offentliga sändningarna. Redan då fanns det en statlig TV-utredning som slog fast att television skulle vara en realitet inom en snar framtid.² Efter andra världskrigets slut, togs arbetet upp på nytt och den nystartade tidningen Expressen var en av de mest ivriga förespråkarna för television. Kanske är det värt mer än en notering att 60 år senare är det just Expressen som satsar allra mest aggressivt på egenproducerad TV via Internet och flera lokala kanaler – och i en tid då flera skilda medier har smält samman till en och samma plattform.

Vid krigsslutet hade radions reguljära sändningar pågått under ganska exakt 20 år. Under det tidiga 1920-talet hade lokala radioklubbar byggts upp runt om i landet och det var inte ovanligt att människor samlades i offentliga lokaler för att lyssna på musik, tal eller gudstjänster. Mottagarlicensen fanns redan då, den kostade pengar och beslut om sådana fattades till en början av Kunglig Majestät. Här och var i tidningarna talades det om en radiomani, som i vår tid gott kan jämföras med talet om Internet-beroende eller maniska datanördar.

RADIOTJÄNST FÖRST MED APPARATSKATT

På nyårsdagen 1925 startade Radiotjänst och i bolagets styrelse fanns redan på den tiden ledamöter, däribland ordföranden, som var utsedda av staten. Samtidigt ägde pressen två tredjedelar av aktierna, men den ägargruppen fick ingalunda någon majoritet i styrelsen.

Tidningarnas Telegrambyrå fick monopol på nyheter i radio och Telegrafstyrelsen skulle äga och driva sändarna. Än idag är det staten, som genom statsägda Teracom har kontroll över sändarna för både radio och TV. Radiotjänst var från början ett mycket litet företag med knappa ekonomiska resurser, där en alltmera stigande andel av licensavgifterna gick rakt in i statskassan. Mellan åren 1926 och 1940 kostade licensen 10 kronor. En tredjedel av intäkterna gick till Radiotjänst,

en tredjedel till statliga Telegrafverket och den resterande tredjedelen gick raka vägen till statens kassa. Under de närmast följande åren ökade statens andel av kakan ytterligare.³ Det betyder i praktiken att vår tids omdiskuterade påståenden att licensen i själva verket är en apparatskatt, var lika korrekt som relevant redan på 1920-talet. Radiotjänst kunde därmed redan från starten 1925 betraktas som en del av statens offentliga sektor.

Statens andel av licensen ifrågasattes visserligen flera gånger i riksdagen redan under 1930-talet, men regeringen försvarade sina licensintäkter med att man tagit stora risker under radions första uppbyggnadstid och att man var tvungen att vara förberedd inför den framtida etableringen av televisionen. Men ingen kan idag föra i bevis att statens intäkter från Radiotjänsts pionjärår verkligen användes för att finansiera etableringen av svensk television.

Att det aldrig blev någon mera folklig debatt om apparatskatten, kan möjligen förklaras av att så många var nöjda med vad radion erbjöd. Tolv år efter starten, 1937, hade en miljon licenser tecknats. Det äldsta kända tillfället då regeringen med stor sannolikhet lade en tung politisk hand över programverksamheten var i samband med kravallerna i Ådalen i maj 1931. Inför begravningshögtiden i Hagfors begärde arrangörerna, med Hinke Bergegren i spetsen, att Radiotjänst skulle sända högtiden, men radiochefen Gustaf Reuterswärd fick kalla fötter och gick till styrelsen. Frågan ansågs dock vara så kontroversiell att den borde avgöras av regeringen. Det blev ingen radiosändning från Ådalen. Professorn i journalistik, Stig Hadenius redogör i sin bok "Kampen om Monopolet" för händelseförloppet, men tyvärr framgår det inte vem i regeringen som radions ledning hade talat med. Uppenbarligen ansåg Radiotjänst att en så politiskt känslig fråga måste beslutas av regeringen. De fackliga protesterna lät inte vänta på sig, men från Radiotjänst kom det aldrig något svar.

Så tydlig var statens inblandning 1931. Nästan 75 år senare är samma inblandning betydligt förfinad, inte minst genom personliga nätverk. Samtidigt saknas inte utnämningar, där politiska kvalifikationer tynger det påstådda oberoendet från regeringen och socialdemokratin.⁴

STATLIG TELEVISION I LÅNGBÄNK

Parallellt med radions första årtionden inleddes de första försökssändningarna med television i Sverige och från hösten 1954 var försöken så gott som regelbundna. Den 15 september 1956 togs Nackasändaren i bruk och därmed krävdes också licens av hushållen i Stockholm.

Beslutet om svensk television hade föregåtts av nästan 20 års diskussioner och

som så många gånger annars, var det omvärldens utveckling som till slut tvingade fram ett svenskt beslut. I Danmark hade det nämligen förekommit provsändningar under lång tid och som kunde ses över delar av södra Sverige.

Om radion var en sorts bildningens folkhemsprojekt, så var televisionen något annat, där intressenterna framför allt kom från radioindustrin och handeln. Bland politikerna var meningarna starkt delade. Där fanns de som ansåg att TV var ett förflackande amerikanskt påfund, medan regeringen inledningsvis var mera tveksamt återhållsam, utan att för den delen vara direkt negativ eller avvisande. Tveksamheten gjorde att kommunikationsminister Sven Andersson många gånger anklagades för att medvetet dra frågan i långbänk.

Redan den första svenska utredningen om television hade politiska inslag.⁵ Ordförande var folktoppartisten och talmannen, Anders Olsson och där fanns också socialdemokraten Ossian Sehlstedt. Utredningen kom snart att kallas för televisionsfördröjningskommittén, på grund av en utdragen långbänk. Men när utredningen begärde pengar 1953 till försökssändningar blev det nej från regeringen, som var rädd för att försöket skulle permanentas och att den socialdemokratiska regeringen därmed skulle förlora möjligheten till andra alternativ. Både regeringen och Tidningsutgivareföreningen hade dessutom sagt nej till reklamfinansiering.

Fördröjningen ledde till att ett konsortium mellan radioindustrin, KF och Köpmannaförbundet ansökte om en fyraårig koncession för provsändningar finansierade med reklam. Men också denna gång blev det nej från regeringen.

Det politiska käbblet om finansieringsformen hade nu lett till att Sverige hamnat i bakvatten i förhållande till andra länder. Danmark hade till exempel redan reglerade sändningar. Samtidigt hade Radiotjänst och tidningsutgivarna gått samman i en omfattande kampanj mot finansiering genom reklam. Regeringen deklarerade genom Sven Andersson att man var motståndare till reklam.

De misslyckade försöken att få till stånd provsändningar ledde till att televisionsfördröjningskommittén tvingades skynda på sitt arbete och när det kom en begäran om försök i Radiotjänsts regi vände regeringen helt om och sa ja. På hösten 1954 började försöken. Det kan vara intressant att notera att bland tidningsutgivarna var de socialdemokratiska helt för ett reklamfritt monopol, medan de borgerliga var mera splittrade. På den kanten var det framför allt Expressen och Handeltidningen i Göteborg som stred för en reklamfinansierad television vid sidan av Radiotjänst.

Den saktfärdiga TV-utredningens viktigaste resultat på senhösten 1954 blev att televisionen skulle stå i folkbildningens, samhällets och kulturens tjänst. Reklam var förbjudet med hänvisning till integriteten. Finansieringen skulle ske genom licenser. Svensk public service hade nu skapats, även om begreppet ännu var täm-

ligen okänt i vårt land. Det var den gamle BBC-chefen John Reith, som redan på 1920-talet myntade begreppet public service. Han menade att det skulle vara en allmännyttig verksamhet som inte skulle styras av vare sig statsmaktens påverkan eller kortsiktig efterfrågan på populära program.⁶ Skapandet av svensk public service skedde i statlig regi och under den offentliga sektorns paraply. Därmed hade nu radiomonopolet utökats med ett TV-monopol.

TVå år senare, 1956, hävdade Sven Andersson i riksdagen att när samhället skaffar sig ännu en form av media, så skall det ”användas i folkuppfostrans och den goda smakens tjänst”. Det är faktiskt begrepp som i något förädlad form lever kvar än idag, ett halvt sekel senare.

RADIO SOM NEUTRALITETENS APOSTEL

Under andra världskriget var Radiotjänst i allt väsentligt detsamma som staten själv. Omedelbart efter krigsutbrottet den 1 september 1939 skrev styrelsens ordförande, Seth Ljungqvist, att ingenting fick gå ut över sändarnätet som kunde äventyra neutraliteten eller ett gott förhållande till andra makter.⁷

Stockholm var ett närmast okänt spionnäste och radionyheter var nyttigheter inte bara för befolkningen. Inledningsvis försökte man behålla den vanliga tablån, men utrikeskrönikorna försvann ganska omgående och ersattes med rent militär information. Det var beredskapsanda och neutralitet ända ut i sändarmasterna. Först tre dagar efter den tyska ockupationen av Danmark och Tyskland tog statsminister Per-Albin Hansson till orda i ett radiotal, men angriparen varken fördömdes eller nämndes vid namn.

På hösten 1940 hade tyskarna länge utövat påtryckningar mot den svenska radion och nu skulle de lyckas för första gången. De krävde nämligen att svenska radiosändningar skulle upphöra tidigare på kvällarna. Det motiverades med ett påstående om att brittiska bombplan pejlade och navigerade efter sändare i landets södra delar. Frågan hamnade i Utrikesnämnden och sändningarna kortades med en timme på kvällstid. Men vem som ytterst fattade beslutet är än i dag höljt i dunkel.

Å andra sidan vittnade diplomaten och förre kabinetssekreteraren, Leif Leifland, i en intervju i Moderna Tider 2001 om att det under en stor del av kriget fanns radiofyrrar dolda i sydsvenska bostadshus för att vägleda de brittiska bombplanen.⁸ Därmed är det tveksamt om briterna verkligen hade någon större nytta av Telegrafstyrelsens radiomaster. Detta måste naturligtvis regeringen ha känt till. Men beslutet att släcka ned sändarna tidigare på kvällstid kan också ha varit en fint gentemot tyskarna, väl medveten om de hemliga radiofyrrarnas existens.

Radions alla nyheter kom från Tidningarnas Telegrambyrå, men på ockupationsdagen den 9 april 1940 av Danmark och Norge dröjde det timmar innan TT gick ut med extra nyhetssändningar. Om det berodde på hänsyn till Tyskland eller till neutraliteten går det bara att spekulera kring. De inblandades memoarer ger inga tydliga fingervisningar i någon särskild riktning. Försiktighet var ledstjärnan för Radiotjänst, men det kan lika gärna kallas för feghet och undfallenhet styrd från dåvarande kanslihuset. Tre dagar efter ockupationen klagade ändå tyskarna i en not på den svenska rapporteringen och det är väl känt att svenska legationen i Berlin flera gånger varnade för alltför omfattande rapportering. Det ledde bland annat till Sven Jerring aldrig fick göra någon reportageresa till Norge.⁹

Regeringens utrikespolitik blev också Radiotjänsts programpolitik. Möjligen var det krigsåren som bildade skola för senare decenniernas utrikesjournalistik inom både Sveriges Radio och Sveriges Television, där följsamheten i förhållande till socialdemokratiska regeringars ställningstaganden har varit ganska tydliga. Det gäller till exempel de båda Irakkrigen, Palestinakonflikten och inbördeskrigen i Centralamerika.

Frågan om Radiotjänsts försiktighet eller feghet kan diskuteras i det oändliga, men det går ändå inte att bortse från att framstående författare som Erik Blomberg och Vilhelm Moberg kritiserade en överdriven tyskvänlighet och bristande rapportering om situationen i Norge och Danmark.

Det förekom också en ganska lite känd kritik mot att Utrikesdepartementet övervakade Radiotjänsts sändningar, inte minst TTs nyheter. UDs inflytande över TT visades särskilt den gången då man avrådde från publicering av ett norskt biskopsbrev, som bland annat handlade om den tyska ockupationsmaktens bristande respekt för prästernas tystnadsplikt. TT valde att inte publicera och nyheten gick istället andra vägar till pressen. Långt senare erkände chefen för TTs radionyheter att så kallade antiqvislingnyheter hade stoppats vid en lång rad tillfällen.

Radiotjänst hävdade å sin sida att man inte kunde föra en programpolitik som var kritisk till Sveriges officiella politik. Argumentationen visar än en gång att Radiotjänst ingalunda stod fri från staten och regeringen. Å andra sidan kan man argumentera för att vid denna tid fanns det ingen annanstans någon radio som stod fri från sina uppdragsgivare. Men fegheten och bindningarna var kanske större i vårt land, som så hårdnackat höll fast vid neutralitetslinjens janusansikte.

Den närmaste efterkrigstiden gav radion naturligt nog större frihet, även om den unge reportern, Gunnar Helén, klagade över att myndigheter och byråkrater krävde radions tjänstvillighet i samband med varje statlig åtgärd. Han menade redan under det tidiga femtiotalet att skilda myndigheter ville göra radion till en statens megafon.¹⁰ Vid denna tid fanns det en utbredd rädsla för radions inneboende politiska sprängkraft, samtidigt som man mycket väl förstod det nya mediets möjligheter.

I sammanhanget är det kanske värt mer än en notering att det var först 1947 som riksdagen tillät Radiotjänst att sända direkt från debatter i riksdagens kammare.

POLITISERING OCH MONOPOLKRITIK

Nio år senare, 1956, startade televisionen på allvar och året därpå ombildades Radiotjänst till Sveriges Radio. Allra viktigast vid denna tid var att Sveriges Radio hade vunnit kampen om televisionen. Radio och TV var nu ett enda samhället monopolföretag. Tillsammans med Tidningsutgivarna hade man bedrivit ett så framgångsrikt lobbyarbete att reklamen kunde stängas ute från verksamheten.

Därmed hade näringslivets konsortium, som arbetade för reklamfinansiering slagits till marken av de båda lobbykompanjonerna, i ohelig allians med en socialdemokrati som var direkt fiendtlig till allt annat än licensfinansiering. Näringslivet fick nöja sig med att bli delägare tillsammans med folkrörelsen och pressen. Tidningsutgivarna var livrädda för att reklam i TV skulle hota pressens reklammarknad, vilket var en av de viktigaste orsakerna bakom den organisationens engagemang i TV-frågan. Ett halvt sekel senare är kanske det mest ironiska i sammanhanget att det inte är reklam i TV som hotar pressens annonsvolym, utan snarare de skilda mediekoncernernas egna gratistidningar.

I samband med ombildningen 1957 anställdes den aktive socialdemokraten Nils Ragnå som personaldirektör.¹¹ Än idag är det ingen som med säkerhet vet vad den utnämningen betydde för politiseringen av dåvarande Sveriges Radio.

Samtidigt med televisionens start fick Dagens Eko börja sända egna nyheter, vid sidan av TTs bulletiner. Det var ett dubbelt system som levde kvar ända till 1996, då TTs snustorra doftlöshet och många gånger politiska korrekthet, till sist förpassades till andra kanaler. Journalistiken fick nu, i och med Dagens Ekos egna nyheter, en ganska snabb utveckling, där utländska traditioner redan hade röjt vägen.

En annan viktig förändring som rörde hela medieområdet var att Landsorganisationen, LO köpte Aftonbladet och Stockholms-Tidningen av finansmannen Torsten Krueger. Det köpet kom att få mediepolitisk betydelse långt in i vår tid. Tjugo år senare hade Sveriges Radio och Sveriges Television rekryterat en rad politiska reportrar, med mer eller mindre starkt uttalade vänsterpreferenser från just LO-ägda Aftonbladet, inklusive andra LO-ägda tidningar.

I september 1958 startades Aktuellt. Den första sändningen har gått till historien, kanske mest av allt därför att i stort sett ingenting fungerade rent tekniskt som det skulle. Även om 1960 års riksdagsval kom att kallas för det första svenska TV-valet, satsades mycket lite resurser på televisionens nyheter. Det kan förvisso

ha funnits okända politiska direktiv som styrde, men det mera troliga är att de refererande journalfilmerna var omätligt populära. Nyhets television i Sverige befann sig ännu i sin linda och låg långt efter många andra länder.

Med rättsröteaffärerna och Ungernkrisen skärptes situationen högst väsentligt och Vilhelm Moberg kom att bli landets främste monopolkritiker. Det hade funnits andra långt tidigare, men Mobergs hetta i debatten satte lika kraftfulla som betydande avtryck för åtskilliga år framöver.

I ett tal 1957 ansåg Moberg att radion i samband med rättsskandalerna hade gått regeringens ärenden och han menade vidare att radion var ytterligare en yttring för statens strävan att styra opinionen och inskränka individens rättigheter. Han kunde utan vidare deklarerat att radion hade blivit statens förlängda arm.¹² Vilhelm Moberg ville helt enkelt ha en fri radio finansierad med reklam. Han ansåg att konkurrens var den enda vägen för att få bättre program.

Moberg hade säkert rätt i sin syn på radions förhållningsätt till skandalerna, därför att de avhandlades i allt väsentligt i pressen, inte i radio. Än idag händer det att han nedlåtande kallas för den knotige, knipsluge rättshaveristen. På många håll, inom det inte så lite förnäma Sveriges Radio, sågs han som en folklig däre, som fick agera utsmyckning i allehanda debattprogram i både radio och TV.

Men det var ändå den fattige torparsonen Ville från Momåla i Ljuders socken i Småland, som blev den förste verkliga monopolkritikern och som samtidigt pekade på regeringens indirekta styrning av radions verksamhet. Och en sådan kritiker och ett allmänhetens ombud förblev Vilhelm Moberg ända till sin död 1973. Efter hans bortgång finns det ingen som med sådan intensitet har kritiserat monopolställningen och programföretagens ofrihet i förhållande till staten.

Än idag finns det enskilda medarbetare på Ekoredaktionen som halvt på skämt kallar Ekot för Statens Nyhetsstyrelse, men bakom varje skämt eller ironi finns det ofta ett visst mått av sanningsbakgrund. De interna kritikerna menar att Ekot alltför lättvindigt och okritiskt vidarebefordrar en socialdemokratisk regerings uppfattningar.

RADIO NORD SKAPADE MELODIRADION

Som ett brev på posten efter debatterna om monopol och reklam startade 1961 den första piratsändaren i Sverige. Det var en gammal skuta som hade ankrat upp utanför Almagrundet i Stockholms yttre skärgård och därifrån sändes reklamfinansierad populärmusik med topplistor och nyheter in över Mellansverige. För första gången var nu monopolet utmanat och det var inte vilken utmaning som helst, eftersom fler än fyra av tio tillfrågade sa sig gärna lyssna på Radio Nord, som sändningarna från

skutan Bon Jour kallades. Radions direktörer ansåg att Radio Nord var ett hot mot hela det svenska statskontrollerade etermediesystemet. De löpte i samlad tropp till kanslihuset med begäran om omedelbara åtgärder för att stoppa Östersjöns pirater. Men samtidigt insåg de värdet av den förhatliga skvalmusiken, så därför begärdes samtidigt pengar för att starta ett alternativ till piratradion.

Pengarna kom prompt och Melodiradion drogs igång bara två månader efter att affärsmannen Jack Kotschack hade slagit upp sin sändarmast ombord på Bon Jour. Här och var hette det att radion svek sitt kulturella uppdrag genom den förfärliga skvalmusiken. På andra kanten var det än en gång Expressen, med Carl-Adam Nycop i spetsen, som gick i bräsch för att försvara friheten i etern.

Men regeringen Erlander nöjde sig inte med det programmässiga svaret, i form av Melodiradion, på radiopiraternas tilltag. På en fempunktslista, skapad av en grupp med representanter från fem departement, stod överst en plan för att med våld helt enkelt kapa fartyget. Men det tvingades man avvisa, eftersom det inte fanns någon rättslig grund för att skicka dit marinen eller kustbevakningen.¹³

Nu övervägde man istället en annan och i Sovjetunionen noggrant prövad metod. Nämligen att placera ut störningssändare riktade mot den gamla skutan. Sådant var vardagsmat på andra sidan Östersjön, där Moskva ända sedan krigsslutet, med blandat resultat, hade stört ut kortvågssändningarna från bland andra Voice of America och Radio Free Europe. Men den metoden ansågs vara för dyr för att stoppa radiopiraterna.

På listan fanns också skattetekniska förslag och förbud mot att låta skutan bunkra mat och annat. På fullt allvar övervägde man alltså att försöka svälta ut radiopiraterna. En del av regeringens idéer påminner på sitt sätt om tidiga metoder för att försöka hantera terrorister. Och det var kanske också som sådana man såg radiopiraterna. Istället blev det en lag om förbud mot radiosändningar från internationellt vatten som ändade Radio Nord. Lagen röstades igenom av socialdemokraterna, centerpartiet och kommunisterna, ivrigt påhejade av Sveriges Radio och Tidningsutgivareföreningen.

Parallellt med Radio Nord fanns i Öresund Radio Syd, där Britt Wadner envist vägrade att ge upp. Hon dömdes till fängelse och det krävdes till slut en lag om rätt att, på sovjetryskt manér, beslagta sändarutrustning och frysa bankmedel för att 1966 till slut få stopp på den sändaren. I historiens ljus är det ganska enkelt att se det politiska rävspelet bakom kampen mot radiopiraterna till sjöss. En rad socialdemokratiska och centerpartistiska tidningar gick dåligt och var hotade av nedläggning. Snöd vinning och omsorg om de egna partimegafonerna var alltså en del av orsaken.

En annan var Tidningsutgivareföreningens rent sakligt ganska darriga argumentation för att reklamradio hotade pressens annonsvolym. Än en gång var således

tidningarnas ägare med och agerade som förbudsvivrare, dels för att skydda sig själva och dels för att hindra både utveckling och modernisering av radiomediet. Men det allt överskuggande var naturligtvis regeringens behov av statlig kontroll över svensk radio i kombination med skydd för monopolen. Det dröjde hela 27 år efter att man till slut fått tyst på Britt Wadner och Radio Syd 1966, innan den borgerliga regeringen Bildt bröt radiomonopolen.

POLARISERING OCH POLITIK

1960 års radioutredning, med tilläggsdirektiv två år senare, hade att ta ställning till frågan om en andra TV-kanal. På den politiska borgerliga kanten fanns det starka röster som talade för en reklamfinansierad andra kanal. Alla hade sett den enormt snabba utvecklingen av televisionen, som på bara några år snabbt hade passerat radion i både publik och inflytande.¹⁴

Men utredningen var, i den socialdemokratiska regeringens direktiv, förbjuden att föreslå en andra kanal finansierad med reklam. Och med ett mycket starkt Sveriges Radio var det inte svårt att argumentera för att även denna kanal skulle läggas under radions och televisionens paraply. Oppositionen med Yngve Holmberg och Bertil Ohlin envisades med kravet på konkurrens, men Olof Palme som hade blivit kommunikationsminister stod emot. Han talade gärna om de demokratiska radiosystem som vuxit fram i Västeuropa efter kriget. Brittiska BBC var det stora föredömet – och så är fallet än idag. På alla tänkbara sätt avvisade Palme alla krav på privat eller kommersiell television.

I stället valde man att stoppa in det kryptiska begreppet stimulerande tävlan, som ett incitament för förhållandet mellan de båda kanalerna. Denna stimulerande tävlan har i vår tid spänts ut till en gemensam nyhetsdesk för båda kanalerna, två skilda namn på nyhetsprogrammen och i allt väsentligt likartat innehåll. Kvar finns bara några få enskilda inrikesreportrar som är öronmärkta för det ena eller andra programmet.

Regeringens proposition innebar också att ägarförhållandena ändrades till folk rörelsernas förmån. Rörelsen ökade sitt aktieinnehav från 40 till 60 procent, fördelade mellan KF, LO, Kyrkans Centralråd och Frikyrkorådet. Resten fick pressen och näringslivet dela på.

Begreppet stimulerande tävlan var det avgörande för att kunna knyta upp svansen på de krafter som ville se kommersiell television etablerad i Sverige. Sveriges Radio tyckte aldrig om begreppet, varken då eller senare, men i gengäld accepterade regeringen ett fortsatt sammanhållet företag.

Förespråkarna för reklam fick dock till stånd en senare reklamutredning, som

dock i början av 1970-talet presenterade ett majoritetsresultat där reklamtanken avvisades. De båda mest pådrivande i den utredningens majoritet var Svenska Dagbladets chefredaktör, Sven Gerentz, tillsammans med författaren Sven Lindqvist.¹⁵ De tre O-na, Orup, Olivecrona och Ortmark debuterade som politiska utfrågare vid kommunalvalet 1966 av statsminister Erlander. Den utfrågningen har gått till historien, då de tre frågade vad ett ungt bostadssökande par i Stockholm bör göra för att skaffa en bostad. Erlander blev helt tagen på sängen och svarade att de får väl ställa sig i bostadskön. Svaret väckte stor uppmärksamhet i en del kretsar, på andra håll väckte det en del munterhet.

Dittills hade utfrågningar i radio och TV i samband med val oftast skötts av andra än nyhetsreportrar. Efter O-nas debut var det säkert många politiker som ångrade att man godkänt nymodigheterna. Mer eller mindre över en natt hade förhållandet mellan etermedia och politikens etablissemang blivit tämligen frostigt. Året därpå, 1967, bjöd därför företagets ledning in regeringen till ett möte. Sex statsråd, plus partisekreteraren Sten Andersson dök upp och Erlander framförde att politikerna inte längre ostört kunde lägga fram sina synpunkter.

Enligt professor Stig Hadenius, som forskat i ämnet, finns inga exakta samtalsuppteckningar och de som finns ger skiftande versioner kring hur mötet avlöpte. Olof Palme, som uteblev från mötet i Radiohuset, hade bara ett år tidigare i ett linjetal om radio och TV talat sig varm för opartiskhet och saklighet. Men den synen var nu som bortblåst med Erlanders klagomål. Aldrig tidigare hade regeringen så oförblommerat försökt att påverka både innehåll och medarbetare. Socialminister Aspling hade kritiserat socialreportagen, Sträng var missnöjd med presentationen av statsverkspropositionen och allmänt tyckte man att de politiska reportrarna var dåligt uppfostrade.

Annars brukar det hävdas att regeringen och riksdagen aldrig har försökt påverka innehåll och enskilda medarbetare, men decembermötet 1967 visar att det påståendet inte är sant. Ett av de mera kända exemplen gäller den vilda strejken på våren 1982 vid Radio Göteborg.¹⁶ Den stationens ansvarige utgivare, Bo Carlson, hade fällts för förtal i Göteborgs tingsrätt efter en serie satirprogram och fick därefter sparken. Personalen kunde inte acceptera uppsägningen och gick ut i vild strejk för rätten att få sända satir och till försvar för Carlson. Åtskilliga ditskickade nya chefer motades i porten och stationen stängdes under några veckor. Hela den händelsen ledde till att riksdagen under de närmaste åren bestraffade dåvarande lokalradion, LRAB genom att inte öka de ekonomiska anslagen som det var tänkt.

Ett annat exempel är att från tidigt sextiotal och under flera år framåt var det företagets styrelse som utsåg utrikeskorrespondenter. Senare fattades sådana beslut av de båda företagets verkställande direktörer. Idag ligger sådana beslut på lägre nivåer men tas i samråd med vd.

VÄNSTERKANALEN FÖDS

Den 5 december 1969 var kanalklyvningen ett faktum; TV 2 hade startat. Den gången var det mycket nära att en aktiv socialdemokrat blev chef för den nya kanalen. Man diskuterade ingående namn som Harry Schein och Lars Ag, men de borgerliga i styrelsen ansåg att de var alltför nära förknippade med socialdemokratin och istället blev det Örjan Wallqvist. Han kom visserligen från KF-ägda tidningen Vi och socialdemokratiska Stockholms-Tidningen, men en enhällig styrelse accepterade ändå det valet.

Vid tiden för starten präglades både världen och Sverige av protester mot Vietnamkriget, studentrevolter, inmarschen i Tjeckoslovakien, militärkuppen i Grekland och här hemma av LKAB-strejken i norr. Om sextiotalets början inleddes med ganska stor politisk stabilitet, bortsett från Berlinmurens tillkomst, så var det desto mera turbulent framåt decennieskiftet.

Bokstavskombinationerna till vänster om socialdemokratin hade rejäl vind i seglen, där marxismen var det stora slagträet. Författaren Göran Palm ansåg att svensk journalistik var alltför USA-vänlig och Arbetsgivareföreningen svarade med en ökad bevakning av radio och TV. När TV 2 skulle rekrytera sökte 2 300 personer de lediga tjänsterna och i vår tid är det en accepterad sanning att en lång rad personer med uttalade vänstersympatier hamnade på nyckelpositioner, de mest betydelsefulla på Rapport och avdelningen för faktaproduktioner.

Dävarande styrelseordföranden, socialdemokraten Per Eckerberg, sa många år efter att han lämnat Sveriges Radio att rekryteringsarna ledde till en rad egendomligheter, där bland annat konspirationen blev ett sätt att leva och att han trodde att den livsstilen fortfarande existerar.¹⁷

Bland dem som rekryterades till Rapport fanns Christina Jutterström, Vanna Beckman och Berndt Ahlqvist. Jutterström och Ahlqvist skulle senare visa sig ha socialdemokratiska sympatier, medan Beckman stod avsevärt längre till vänster. Hon hade varit Sveriges Radios första kvinnliga Mellanösternkorrespondent. Innan hon kom till Rapport utrikesredaktion var Vanna Beckman under en kortare period efter hemkomsten till Sverige redaktionssekreterare på Ekot. Hon gick sedermera in som medlem i Kommunistiska Förbundet Marxist-Leninisterna (KFML), och erkände nyligen i en radiointervju att hon blev en del av den svenska palestinvänstern.¹⁸

Kring tjänsten som korrespondent i Asien blev det strid ända upp i styrelsen. Radiochefen förordade T G Wickbom, men styrelseledamoten Lars Gyllensten blev rosenrasande och förordade istället den unge Olle Tolgraven. På den vägen fick han också med sig flera socialdemokrater. Långt senare hävdade Gyllensten att T

G Wickbom var alltför USA-vänlig för att kunna godkännas. På så sätt fick svensk television en korrespondent i Asien, med Vietnam som främsta bevakningsområde, som ansågs kunna passera ett politiskt korrekt nålsöga.¹⁹

Sedan spelar det ingen roll att Olle Tolgraven sedermera gjorde sig vida berömd tillsammans med fotografen Claes Göran Bjernér, kanske framför allt i samband med den kambodjanska huvudstaden Phnom Penhs fall. Strax efter starten av TV 2 tillträdde Otto Nordenskiöld, 1979, som radiochef. Han hade varit ordförande för TCO och hade tydliga socialdemokratiska drag som chef för den stora tjänstemannaorganisationen. Men han kunde aldrig beslås med att vara socialdemokrat fullt ut. Hans företrädare, Olof Rydbeck, som kom från diplomatin på utrikesdepartementet hade då varit chef sedan 1955. Men att förordna honom för en tredje period mötte starkt motstånd.

Rydbeck var omvitnat respekterad, inte minst för sin för dåtiden starka integritet. Men mot slutet av sextioalet blev han alltmera isolerad inom företaget, inte minst på grund av ett visst mått av konservatism beträffande Vietnambevakningen och synen på de växande vänsterrörelserna. Den enorma expansionen av företaget hade också lett till kritik för att Sveriges Radio hade förvandlats till en byråkratisk koloss. Den legendariske programdirektören Nils-Olof Franzén skrev långt senare i en memoarbok att valet av Nordenskiöld, hade vid hans utnämning, beröring med att han hade förankring i en folkrörelse, det vill säga TCO.²⁰

LOKALRADIO NY POLITISK TUMMELPLATS

En av de viktigare bakgrunderna till Radioutredningen 1969 var att både politiker och skilda myndigheter ansåg att det förelåg en informationskris i landet. TV 2s tillkomst hade lett till en radikaliserings åt vänster. Politiker kunde inte längre ensamma sätta nyhetsagendan och från arbetsgivarsidan klagades det över en allmän företagarfientlighet. Traditionella politiska referat försvann och med den blåste också det mesta av gammal redovisningsplikt bort. Bland politiker var det en utbredd uppfattning att de inte längre hade någon som helst kontroll över etermedia som helhet.²¹

Som en följd av detta föreslog utredningen att ett särskilt lokalt radiobolag skulle inrättas, med 36 lokala stationer. Företaget skulle ägas av vad som kallades för intresseorganisationer och folkrörelser. Alla inblandade förstod att detta skulle innebära en socialdemokratisk ägarmajoritet, som arbetarrörelse, konsumentrörelse, etc.

Till slut blev det efter diverse försökssändningar en kompromiss med 24 stationer som i allt väsentligt var uppdelade länsvis. I regeringens proposition om

bildandet av Sveriges Lokalradio AB var nu informationsbehovet från politiker och myndigheter struket. Istället argumenterade man för att det fanns tydliga geografiska massmedialuckor runt om i landet, som en följd av den ganska omfattande tidningsdöden. Framför allt hade det drabbat socialdemokratiska tidningar, samtidigt som kvarvarande monopoltidningar i allt väsentligt var borgerliga.

Verkställande direktör för det nya bolaget blev Nils Petter Lindskog, som var kanslichef under Otto Nordenskiöld och dennes handgångne man. Lindskog var en känd socialdemokrat som hade gjort karriär på norrländska socialdemokratiska tidningar. Programchef blev Monica Boëthius, som hade varit med och skapat det vänsterradikala programmet Familjespeglarna, med kvinnliga förtecken. Begreppet feminism var vid den tiden något ganska okänt. Vid månadskiftet oktober-november 1977 var samtliga 24 stationer i drift. De anställda hade rekryterats dels från den gamla regionalradion och dels från lokalpress. Andra kom direkt från Journalisthögskolorna och några direkt från "gatan".

Tämligen omedelbart utbröt en strid om lokalradions kärnverksamhet skulle vara nyheter eller underhållning och öppenhet för lyssnarna. Det blev olika profiler i storstad och på landsbygd, där nyhetsfalangen vann striden på de större orterna, medan talet om öppna mikrofoner blev mera framträdande på mindre orter. Det dröjde inte lång tid förrän det i tidningen Vi på våren 1978 stod att läsa: "Kommunalråden gnuggar nu händerna av lycka, samtidigt som lokalradion spelar nyckelharpa på grammfon".

Påståendet speglar egentligen, och samtidigt, tre helt skilda synsätt på den nya radion. Kommunala pampar skulle nu få sin egen kanal, där de ostörda skulle få framföra sina politiska budskap. Ett annat synsätt går ut på att lokala politiker skulle lämnas tämligen ostörda, därför att den lokala radion hade inga som helst resurser för några mera genomgripande granskningar av lokal politik. Radio Göteborg hade som exempel flera kommuner att granska än vad man hade reportrar och förhållandet var detsamma i Stockholm. Det tredje synsättet handlar om att lokalradion verkligen spelade oerhört mycket musik, i brist på resurser för journalistik.

Polariseringen mellan vänsterradikala journalister och socialdemokratiska kommunpolitiker var särskilt påtaglig i Göteborg och i Norrland. Det politiska klimatet i Göteborg påverkades starkt av de omfattande varvsnedläggningarna, fackliga strider på Volvo och förslaget om ett samgående med norska staten, samt sjukhusspionaffären med Lennart Geijers informationssekreterare, Ebbe Carlsson i centrum. Närheten till Ringhals kärnkraftverk i Halland, gjorde också att den inflammerade kärnkraftsdebatten hade sin givna plats i den stationens sändningar.

Det var mer än en gång som Göteborgs starke man, dåvarande socialdemokratiska kommunalrådet, Sven Hulterström och fackbasen på SKF, Göran Johansson

vägrade att bli intervjuade. Men radikalernas sötebrödsdagar ändade i ett enda slag, genom den fällande domen i förtalsmålet kring satiren, mot den ansvarige utgivaren, Bo Carlson. De följande åren blev för Radio Göteborgs del betydligt mera konforma, för att inte säga slätstrukna.

Styrelsen i Sveriges Lokalradio tillsattes på samma sätt som i Sveriges Radio. Regeringen utsåg ordförande och en ledamot, resten valdes av bolagsstämman. Men i praktiken var samtliga ledamöter nominerade av partierna i riksdagen. Internt i bolaget hade många av journalisterna länge ifrågasatt den politiska tillsättningen av styrelsen. Och i en debattartikel på Dagens Nyheters ledarsida krävdes att politikerna en gång för alla skulle lämna styrelsen.²²

STATENS TJÄNARE

Tre skilda händelser mot slutet av 1960-talet visade tydligt hur både radion och televisionen agerade som statens tjänare, i två fall mycket godvilligt och i ett fall ytterst motvilligt. Det senare gällde Europamästerskapen i friidrott i Aten 1969. Två år tidigare hade en militärjunta tagit makten och jagat bort kungafamiljen. Det hela var ytterst brutalt, med åtskilliga summariska rättegångar, politiska fängslanden och olagliga avrättningar. En hel värld protesterade och i Sverige arrangerade Svenska Kommittén för Greklands Demokrati ständiga demonstrationer.

En stor grupp i Sveriges Radios styrelse under ledning av författaren Lars Gyllensten ville att Sveriges Radio skulle bojkotta EM. Argumenten gick ut på att militärjuntan skulle utnyttja tävlingarna för propaganda och man hänvisade också till Berlinolympiaden i Berlin 1936.²³ Radioledningen argumenterade för sin del för att få sända från Aten, med vissa begränsningar och att utrikesreportrar också skulle finnas på plats. Striden slutade dock med att bojkottfalangen vann i styrelsen med 6-4 och där två fackliga företrädare gav Gyllensten kraftigt eldunderstöd. Fackliga och politiska företrädare i Sveriges Radios styrelse hade alltså beslutat att ett stort europeiskt idrottsevenemang inte skulle få sändas i den begränsade omfattning som radioledningen hade skisserat.

Långt i efterhand och med historiska kunskaper om juntans betydande skändligheter kan det vara enkelt att försvara styrelsens agerande. Men de kunskaperna fanns inte på samma sätt då beslutet fattades. Likaså var det ett oerhört kraftigt politiskt ingrepp i Sveriges Radio verksamhet. De båda andra fallen gällde dels omläggningen till högertrafik i september 1967 och dels en omfattande kampanj mot narkotika året därpå. I båda fallen skedde ett omfattande samarbete mellan företaget och regeringskansliet, där programplaner och idéer skyfflades fram och tillbaka mellan Radiohuset och Kanslihuset.

I fallet med omläggningen till högertrafik uteblev kritiken helt och hållet. Beträffande narkotikakampanjen förekom det tämligen milda resonemang, både för och emot. Men kampanjens vinster ansågs vara större än riskerna med ett så omfattande samarbete med staten. Norska radions chef skrev dock ett upprört brev till radioledningen, men den kritiken trollades bort av kanslichefen Nils Petter Lindskog.²⁴

POLITISK BESTRAFFNING

Vänstervridningen inom framför allt TV 2 hade allt mera börjat röra upp känslorna i riksdagen. Från flera håll hördes hösten 1969 uttryck som snedvridning, vänster-radikala element i etern, ett sjukligt intresse för demonstrationer, TVs väderkorn för protestplakat, etc. Den politiska kursomläggningen av programpolitiken hade vid denna tid varit ett ständigt debattämne under närmare fem år, samtidigt som begreppet vänstervridning hade olika betydelse för olika partigrupperingar. Inom socialdemokratin såg man det till exempel som en välbehövlig och sakligt grundad kritik av Vietnamkriget, medan den borgerliga sidan lite förenklat såg det som USA-kritik.

På hemmaplan såg socialdemokraterna vänstervridningen som ett angrepp på både partiet och arbetarrörelsen som helhet, medan borgerligheten i detta fall gärna ville tåga. Rader av debattörer på vänsterkanten kritiserade Sveriges Radios Vietnambevakning som alltför USA-vänlig. En av dem var en ung studentordförande som hette Anna-Greta Leijon.²⁵ Trettio år senare var hon en av regeringen utsedd ordförande i styrelsen för Sveriges Television.

En av orsakerna till kritiken var att den så kallade Russell-tribunalen, med filosoferna Bertrand Russell och Jean Paul Sartre, sammanträdde i Stockholm 1967. En enig Utrikesnämnd hade uttalat sig emot tribunalens möte i Stockholm och följden av den politiska anpassligheten blev att Sveriges Radio var tämligen restriktiv i sin rapportering. Trots den självpåtagna restriktiviteten kritiserades dock Sveriges Radio för att ha tagit ställning för den USA-kritiska tribunalen.

Vänstervridningen inom radio och TV har utretts och undersökts åtskilliga gånger genom åren, från 1968 då professor Jörgen Westerståhl i Göteborg fick Radionämndens uppdrag, och ända in i vår tid. Den gången konstaterade Westerståhl att radio och tv inte kunde klandras, eftersom de inte avvek från de skildringar som de större tidningarna hade publicerat. Undersökningen var alltså inte kvalitativ, utan enbart jämförande. Till den bilden hör att tre av fyra Stockholmstidningar var mycket USA-kritiska, medan Göteborgspressen var mera USA-vänlig.²⁶

Några år in på 1970-talet och efter att debatten i någon mån hade avklingat

minskade regeringen företagens anslag med omkring 40 miljoner. Det förfarandet sågs allmänt som en politisk bestraffning för vänstervridningen, medan andra hävdade att nedskärningen var resultatet av en intern utredning som långt tidigare hade slagit fast att företagens kostnader kunde stramas åt. Sannolikt var regeringens tilltag en kombination av politiskt missnöje och oro för stigande kostnader.

Men den största stormen i svensk televisions historia hade ännu inte lagt sig helt och hållet. Långt därifrån. LO-mannen Nils Ramstén i styrelsen ansåg att det fanns illvilliga personer inom företaget och fick medhåll från både ABF, KF och TCO.²⁷ Chefen för TV 1, Håkan Unsgaard, medgav inför styrelsen att det verkligen fanns illvilliga personer, men långt senare skulle han i en uppsats hävda att socialdemokratin, i sina båda förgreningar arbetat aktivt inom styrelsen för bestämda syften.²⁸

Och den politiska vridningen skulle komma att bestå, för att i vår tid närmast vara ett lika etablerat som accepterat faktum.²⁹ 1989 anställde dåvarande Sveriges Riksradio Staffan Heimerson som korrespondent i Hongkong. Han hade då varit Aftonbladets världsreporter under 35 år med stationeringar i åtta huvudstäder. Efter fyra skilda stationeringar för radion i Hongkong, Wien, Washington och Sydney lämnade han företaget med orden "I Radiohuset finns det många som tror att Olof Palme aldrig har blivit skjuten och att Berlinmuren fortfarande står kvar".³⁰

ETT BOLAG BLIR FEM

Den 1 juli 1979 blev Sveriges Radio moderbolag i en helt ny koncern, med dotterbolagen, Sveriges Television, Sveriges Riksradio, Sveriges Lokalradio och Sveriges Utbildningsradio. Därmed hade det politiska inflytandet ökat från en enda styrelse till sammanlagt fem plattformar för politiskt inflytande. Till ordförande i de fem bolagen utsågs fyra före detta politiker, som alla var landshövdingar, tillsammans med en riksdagsledamot. Gunnar Helén (fp) i SR, Lennart Sandgren (s) i SVT, Bertil Löfberg (s) i LRAB och Astrid Kristensson (m) i UR. Claes Elmstedt som satt i riksdagen för centerpartiet fick Riksradion på sin lott. De nya styrelserna kom helt att domineras av politiska föredettingar och människor från folkrörelserna. Enda undantaget var bankdirektören Jan Wallander.

Därefter vidtog en sällan skådad politisk karusell för att tillsätta chefsposterna i de fem bolagen. I den karusellens mitt snurrade tidigare statsrådet Hans Gustafsson tillsammans med Olof Palme. På andra kanten fanns Gunnar Helén och Jan-Erik Wikström från folkpartiet. De fyra herrarna gjorde upp om att Örjan Wallqvist, som hade ett förflutet på KF-ägda tidningen Vi och socialdemokratiska

Stockholms-Tidningen skulle bli vd för moderbolaget, Magnus Faxén som en gång startade som reporter på Svenska Dagbladet blev chef för SVT.

Chef för TV 1 blev Sam Nilsson, som hade arbetat i gamla högerpartiet och TV 2-chef blev Oloph Hansson med kända socialdemokratiska värderingar. Nils Petter Lindskog på LRAB och Börje Dahlqvist på UR fick fortsatta förordnanden. Lindskog var välkänd för sina socialdemokratiska sympatier, efter en gammal karriär på norrländska socialdemokratiska tidningar. Dahlqvist hade tidigare varit en lika fruktad som hetlevrad redaktionschef på Dagens Nyheter. Han var nog ende i det nya chefsgarnityret som man inte kunde sätta en definitiv partistämpel på.

Karusellen speglade knappast några större programmässiga ambitioner vad gällde valet av ordförandena. Bland de fem ordförandena var det bara Gunnar Helén som hade något förflutet inom media. Resten kunde snarast ses som en sorts förläningar och de förblev också i allt väsentligt noviser vid spisen. För karusellmännen återstod nu bara att lösa knuten med VD-stolen på Sveriges Riksradio. Valet föll på Britt Marie Bystedt som var personalchef på ett läkemedelsbolag. Hon hade ett förflutet på Industriförbundet och kunde därför sorteras in på den borgerliga kanten, men eftersom hon kom utifrån fick hon en programmässig överrock i form av en vice riksradiochef. Valet föll på Torsten Byggdal. Han hade varit med länge på radion, bland annat som arbetsmarknadsreporter och också samarbetat med socialdemokratiska partiet inför den nya koncernbildningen.

Hela denna karusell var ingenting annat än en skamlig politisk balansakt i den högre skolan, där det i slutänden vägde ganska jämt mellan blocken. Styrelser och toppchefer var nu i allt väsentligt tillsatta efter politiska överväganden och efter kohandel mellan de fyra karusellmännen.

ETERNS STENCILAPPARAT

Ombildningen från det en gång enda sammanhållna bolaget till en femhövdad pentagon hade gått förvånansvärt smärtfritt. Det enda sorgebarnet var lokalradion, som inte hade levt upp till politikernas förväntningar på att de skulle få utökad plats i etern. Redan året efter lokalradions start ryckte utbildningsminister Jan Erik Wikström ut genom att blixtkalla en utredning om närradio. Utredningen som var klar 1979 konstaterade att på det lokala planet fanns det sändarutrymme för nya initiativ, där religiösa församlingar, skolor, organisationer, föreningar, etc. skulle kunna sända helt eget material.

Wikström, som själv var medlem av Svenska Missionsförbundet, kallade stolt sitt projekt för eterns stencilapparat. Närradion skulle lyda under andra regler än radio och TV i övrigt och sändningstillstånd skulle delas ut av en särskild kom-

mitté. Men det dröjde ända fram till 1986 innan den socialdemokratiska regeringen släppte fram Wikströms föreningsradio.

Wikströms lika politiska som frikyrkliga projekt blev emmertid snart ökänt genom Radio Islams antisemitiska sändningar. I övrigt har stencilapparaten fallit ned i närmast total massmedial glömska. Det hindrar dock inte att koncernen Sveriges Radios monopol på radiosidan hade brutits.

SKIT SOM SKIT VIA SATELLIT

På nyårsafton 1987 bröts Sveriges Televisions TV-monopol i Sverige, genom att finansmannen Jan Stenbeck startade TV 3s sändningar från London. Det fanns socialdemokrater som argumenterade för att staten skulle ingripa på samma sätt som man en gång försökt ingripa mot Radio Nord. Det fanns till och med en och annan politiker som ville förbjuda parabol, på samma sätt som idag praktiseras i Nordkorea.

Det gjordes också ett försök att pröva de nya sändningarna 1987 enligt den så kallade kabellagen. Den lagstiftningen gick ut på att vidare-sändning i kabelnät från direktsändande satelliter skulle regleras. Men tekniken sprang ifrån kabellagen och bara två månader efter starten av TV 3 tvingades myndigheten som hade handlagt lagstiftningen erkänna att lagen inte gick att använda mot den satellit som TV 3 sände via.

Trots att den socialdemokratiska regeringen var starkt negativ till kommersiell TV drog man örönen åt sig. Det fanns en tydlig rädsla för en ny Radio Nord-debatt. Det tidigare kravet på förbud mot parabol hade dessutom förlöjligats, plus att det säkert fanns en insikt i ledande socialdemokratiska kretsar om att utvecklingen inte gick att stoppa. I Norge hade regeringen där, dessutom gjort ett fiaskobetonat försök att stoppa TV 3. Det hindrade dock inte rader av socialdemokratiska debattörer från att kalla den nya kanalen för skit via satellit. Tio år efter starten av TV 3 fanns det sammanlagt nio kanaler som sände till svensk publik.

STATENS STIFTELSE

Bara 14 år efter koncernbildningen med ett moderbolag och fyra dotterbolag upphörde den 1993. Samtidigt förändrades ägarbilden radikalt. Det gamla systemet hade överlevt sig självt, inte minst på grund av att till exempel lantbrukarnas LRF hade intressen i TV4. Samtidigt sponsrade Arbetsgivareföreningen närradio och en lång rad dagstidningar var inblandade i egna lokala sändningar i radio. Plötsligt

hade därmed flera ägare drabbats av intressekonflikter.

Staten bildade därför tre stiftelser, vars enda uppgift blev att äga vart och ett av Sveriges Television, Sveriges Utbildningsradio, respektive Sveriges Radio, som nu bestod av det gamla Sveriges Riksradio och Sveriges Lokalradio. Moderbolaget försvann och namnet, inklusive den urgamla logotypen, togs över av det nya radiobolaget.

En tid efter att moderbolaget hade försvunnit sade Harry Schein, som var den styrelsens ordförande mellan 1983 och 1989, att styrelsen i Sveriges Radio var som en variant på ett utskott i riksdagen. Med sina ytterst täta kontakter och nära vänskap med socialdemokrater som Olof Palme, Ingvar Carlsson och Bengt Göransson visste nog Schein ganska exakt vad han talade om. Harry Schein upprepade många gånger vad han sagt om styrelsens likhet med ett riksdagsutskott. I en intervju i Moderna Tider på våren 2001, högg han dessutom till med att Marita Ulvskog, som då var ansvarig i regeringen för public service, var helt oduglig. Enligt Schein hade hon enbart fått sin statsrådspost av Ingvar Carlsson som ett kvinnomandat.³¹

Ledamöterna i stiftelsernas styrelser utsågs av regeringen, efter ett ytterst tveksamt nomineringsförfarande där riksdagspartierna kunde föreslå kandidater. Allmänheten hade ingen som helst insyn i vilka som beklädde dessa poster och offentligheten kring stiftelserna var lika med noll. Även om ägarstiftelsernas arbete i princip bara bestod av att utse ledamöter till bolagens styrelser, kan med visst fog hävda att nu fanns det plötsligt dubbla politiska överrockar över svensk public service.

Över varje företags verkställande ledning fanns först den politiskt tillsatta styrelsen och över den fanns den politiskt tillsatta ägarstiftelsens styrelse. Men inga protester hördes mot den märkliga ägarkonstruktionen, som i själva verket hade koncentrerat ägandet till landets politiska elitsfär.

Fyra år senare, 1997, koncentrerades statens ägande ytterligare, genom att de tre stiftelserna ersattes med en enda. Ägarstiftelsen är inte på något sätt tillgänglig för allmänheten, eller för lyssnare och tittare. Tvärtom har den gjort sitt bästa för att gömma sig undan all offentlighet, först och främst genom stiftelsekonstruktionen som i sig begränsar insynen högst väsentligt. Den har inga officiella telefonnummer, offentlig adress eller någon hemsida.

I verkligheten har stiftelsens kontor gömts undan bakom en privat adress på Birger Jarlsgatan i Stockholm, hemma vid köksbordet hos den arvoderade kanslichefen. Han är en pensionerad tjänsteman som tidigare arbetade i riksdagens kulturutskott. Stiftelsens styrelse är heller inte mera fristående från staten än att man väljer att förlägga sina sammanträden till kulturutskottets lokaler i riksdagen.³²

Inte ens de tre företag som stiftelsen äger har några detaljerade kunskaper om

sin ägare. Ingen av de tre företagens presstjänster kan uppge vilka som sitter i stiftelsens styrelse, eller var den har sitt kansli. På Sveriges Radio heter det att man inte vet, medan Sveriges Television och Sveriges Utbildningsradio valt att ignorera förfrågningar.

De amatörmässiga arrangemangen kring ägarstiftelsen för public service förstärker bara bilden av att konstruktionen inte är något annat än en illa dold fasad för statens ägande av de tre public service-företagen. Ledamöterna i ägarstiftelsens styrelse utses av regeringen, efter samma tveksamma och från all allmän insyn skyddade nomineringsförfarande, där riksdagens partier föreslår kandidater till de elva platserna. Styrelsens enda uppgift är i praktiken att tillsätta styrelserna i de tre bolag man äger, bortsett från de två ledamöter i varje bolag som regeringen utser. Det rör sig här om ordföranden och en suppleant.

Styrelsens sammansättning ska spegla de parlamentariska förhållandena i riksdagen och idag är samtliga partier, utom miljöpartiet representerade. Den ende av de elva ledamöterna som inte är, eller har varit, partipolitiskt engagerad är den nuvarande ordföranden, Sven-Christer Nilsson. Men å andra sidan nominerades han av kristdemokraterna som fick ta ordförandeposten som sin. Nilsson sparkades för övrigt från VD-stolen på Ericsson i juli 1999, helt plötsligt efter bara 15 månader. Styrelsen i Ericsson hade helt enkelt tröttnat på hans sätt att leda det då blödande företaget.

Sammantaget kan man med fog hävda att hela konstruktionen inte bara är en illa dold fasad för statens ägande, utan också den sämsta konstruktion för ägandet som svensk public service haft ända sedan starten av Radiotjänst 1925. På den tiden framgick det tydligt vilka grupperingar som hade intressen i bolaget. Senare spreds ägandet bland en rad skilda intressenter. Idag är det en statens hemliga stiftelse som äger public service i Sverige.

Det finns inga som helst krav på ledamöterna att de ska ha erfarenhet av massmedia, publicistik eller ha ekonomiska kunskaper. Inga sådana krav ställs för övrigt heller på ledamöterna i de tre programföretagen. De enda kunskaper som tycks vara giltiga är politisk fingerfärdighet. Det finns dock två viktiga undantag i två av programbolagens styrelser. Madeleine Grive som är suppleant i SVT-styrelsen är chefredaktör för lyrikidskriften 00-tal, plus att Ove Joanson är ordförande i SRs styrelse. Båda utsågs direkt av regeringen, men Joanson hade nominerats av moderaterna. Han har dock ett förflutet inom folkpartiets ungdomsförbund i Gävleborgs län, där han växte upp.

Så länge riksdagen och regeringen avstår från att ange publicistiska eller ekonomiska kunskaper som betydelsefulla kriterier för att sitta i någon av de fyra styrelserna, så länge finns det också välgrundad anledning att ifrågasätta styrelsernas legitimitet.

RIKSREVISIONEN KLIPPER TILL

Den 3 juli 2003 avslöjade Riksrevisionen trolleritricken kring ägarstiftelsen, som egentligen heter förvaltningsstiftelsen, och de tre programbolagen genom att man helt entydigt slog fast att alla fyra befinner sig i statens ägo. Som en följd förordnade Riksrevisionen två revisorer vardera för stiftelsen och de tre bolagen.³³

Argumentationen för beslutet var glasklar. Man hävdade att staten har ett bestämmande inflytande över bolagen och stiftelsen genom den omfattande reglering som sker av verksamheten i till exempel bolagsordning, anslagsvillkor, sändningstillstånd, radio- och TV-lagen, samt genom att riksdagen styr omfattningen av verksamheten vid de årliga besluten om medelsanvisning till företagen. Riksrevisionen hänvisade också till att stiftelsen är bildad av staten.

Det var ord och inga visor när den denna tunga statliga myndighet slog fast att public service i Sverige ägs av staten. Revisionens beslut, som för närvarande gäller fram till 2007, går heller inte att överklaga. Allt tal om att verksamheten bedrivs självständigt i förhållande till staten var plötsligt helt bortblåst. Stiftelsen och bolagen var tagna på sängen. Aldrig tidigare i public service svenska historia hade det så entydigt slagits fast att verksamheten i själva verket bedrivs inom statens hägn.

En smärre panik utbröt i chefskorridorerna, därför att man inte säkert visste hur saken skulle hanteras. Det dröjde tre månader innan man skickade fram ägarstiftelsens ordförande, Sven-Christer Nilsson, för att protestera hos Riksrevisionen, tillsammans med krav på redovisning av grunderna för beslutet.³⁴

Men Riksrevisionen nöjde sig i stort sett med att hänvisa till lagen om revision av statlig verksamhet, aktiebolagslagen och stiftelselagen. Under de följande två månaderna letade företagets jurister efter kryphål, för att komma undan Riksrevisionens blytungta beslut. Den enda väg som ansågs framkomlig var att uppmärksamma den sittande public service-kommittén på frågan. Det skedde strax före jul 2003, men i februari året därpå meddelade kommittén att det inte låg inom dess uppdrag att granska de tre lagrum som Riksrevisionen hade byggt sitt beslut på.³⁵ Frågan hade därmed landat vid vägs ände.

Saken ansågs vara så allvarlig och ha så långtgående konsekvenser att man fortsatte att söka utvägar. Den här gången blev greppet något så ovanligt som att skriva direkt till regeringen, den regering som man med sådan emfas ansåg sig stå så fri i förhållande till. Än en gång blev det ägarstiftelsens ordförande som skickades fram som budbärare. Brevet utmynnar i en begäran hos staten att lagen om revision av statlig verksamhet ska ändras så att public service företag undantas. Man vill också ha undersökt om stiftelsen ska omfattas av bestämmelserna kring stiftelser som bedriver statlig verksamhet.³⁶

När det inte gick att övertyga Riksrevisionen, än mindre att överklaga dess beslut och när public service-kommittén helt sonika sköt frågan ifrån sig, använde man de båda instanserna som rundningsmärken och sprang direkt till regeringen Persson. Brevet landade på dåvarande kulturminister Marita Ulvskogs bord, som senare togs över av Leif Pagrotsky. Men därifrån har det hittills varit tyst i frågan. Det största problemet i detta sammanhang är sannolikt att om revisionslagstiftningen ska kunna ändras till stiftelsens och bolagens förmån, krävs framför allt en definition av vad public service är för något. Men ända sedan begreppet togs i bruk är det ingen som entydigt, och på ett juridiskt hållbart sätt, har kunnat definiera vad det gäller.

Begreppet myntades en gång på 1920-talet av dåvarande BBC-chefen John Reith, som menade att det skulle vara en allmännyttig verksamhet, som inte skulle styras av vare sig statsmaktens påverkan eller kortsiktig efterfrågan på populära program. Om en definition, som till sin kärna handlar om frihet från statsmaktens påverkan, fortfarande äger någon giltighet, så måste det med Riksrevisionens resonemang bli en nästan hopplös uppgift för regeringen att lösa stiftelsen och de tre programbolagen från statens bojor.

Egentligen finns det starka skäl för att särskilt försöka utreda varför just den svenska socialdemokratin alltid värnat public service-företagen. Förklaringen är sannolikt ganska enkel. Den bygger på att socialdemokratin har sett sin egen politik som den egentliga representanten för den svenska modellen. Och i den modellen ingår att public service verksamhet skall förmedla de värderingar som man anser är grundstenar i den svenska modellen. Enligt ett sådant resonemang blir public service inte bara en del av statens offentliga verksamhet, utan också en del av socialdemokratiens så omhuldade svenska modell.³⁷

SEKRETESSLAGSKOMMITTÉNS STJÄRNSMÅLL

Nästa stjärnsmåll i den ytterst känsliga statsfrågan lät inte vänta på sig särskilt länge. Den levererades av den statliga offentlighets- och sekretesslagskommittén, som slog fast att de tre programbolagen skall klassificeras som statliga företag och därmed omfattas av offentlighetsprincipen.³⁸ I sitt fjärde och sista delbetänkande förde utredningen resonemang om statens aktiebolag, dit man rakt av räknade Sveriges Television, Sveriges Radio och Sveriges Utbildningsradio. Motiveringen gick ut på att staten indirekt, genom ägarstiftelsen, eller direkt, genom regeringen, utser samtliga ledamöter i de tre företagens styrelser. Man hänvisade också till att det är staten som finansierar programbolagen.

Slutsatsen blev att när statens inflytande över ett i och för sig privaträttsligt

subjekt, det vill säga ett aktiebolag, är så stort, bör det också betraktas som en del av offentlig verksamhet. I praktiken säger utredningen att de tre företagen är statens egendom och därmed ska de också omfattas av offentlighetsprincipen. Begreppet offentlig verksamhet blir i sammanhanget ett kodord för att verksamheten hör hemma inom den offentliga sektorn.

På sätt och vis var den stjärnmäll som sekretesslagskommittén levererade betydligt mera allvarlig än Riksrevisionens pålagor i form av revisorer. Orsaken är lika enkel som allvarlig. Om de tre företagen omfattas av offentlighetsprincipen, följer också därpå kravet om en ganska omfattande offentlig insyn i verksamheten på ett sätt som inget privatägt massmediaföretag har över sig. I förlängningen skulle det mycket väl kunna inträffa att det grundlagsfästa meddelarskyddet hamnar i fara. Å andra sidan borde också ett statligt ägt medieföretag omfattas av källskyddet, eftersom tryckfrihetslagstiftningen inte gör någon skillnad om en publikation ägs av en statlig myndighet eller är privatägd.

Kommittén tycks ha varit mycket bestämd i synen på definitionen av de tre företagen, medan man är mera svävande beträffande tillämpningen av offentlighetsprincipen.

I mars 2005 lämnade de tre företagen in sitt remissvar på betänkandet, där man rakt av avvisar kommitténs förslag.³⁹ Men det finns logiska kullerbyttor i resonemangen som inte går att komma förbi. Å ena sidan erkänner man att statliga bolag och stiftelser ska omfattas av offentlighetsprincipen, vilket naturligtvis är en ganska självklar journalistisk princip. Men samtidigt förnekar man att programbolagens verksamhet utgör en del av den statliga förvaltningen, vilket både kommittén och tidigare Riksrevisionen så tydligt hade slagit fast.

Man för också resonemang om att verksamheten inte kontrolleras av staten, genom styrelsernas sammansättning, lagstiftningen, avtalen, etc. Därmed obstruerar man ytterligare en gång mot Riksrevisionens argumentering, som sett ur företagets synvinkel inte går att överpröva.

I andra hand heter det i remissvaret att man önskar en undantagsregel, som enkelt uttryckt skulle gå ut på att företagen undantas från kravet på offentlighet. Möjligen kan det tolkas som att kravet på undantagsregel är detsamma som ett erkännande av ställning som statliga bolag och i så fall har man naturligtvis gjort sig skyldiga till ett förödande misstag om en sådan tolkning skulle vinna anklang. Å andra sidan är undantagslagstiftning något så gott som okänt i svensk juridisk tradition, vilket i förlängningen inte kan betyda något annat än att vägen via undantagsregler i praktiken är stängd.

Beträffande sekretesslagskommitténs betänkande är sista ordet ingalunda sagt. Hösten 2005 låg materialet fortfarande kvar på justitiedepartementet, tillsammans

med remisserna och ingen vet riktigt säkert hur det ska hanteras. Det kan mycket väl utmynna i en ny utredning med mera detaljerade direktiv och med längre utredningstid, men det kan också bli tal om en departementspromemoria inom något år. Men de flesta är ense om att frågan kommer att ligga stilla till efter riksdagsvalet 2006. Och därmed är sekretesslagskommitténs statsstämpel, åtminstone för närvarande lagd i malpåse. Vilket inte hindrar att den kan plockas fram på nytt.

REGERINGSRÄTTENS KNOCKOUT

Den tredje och senaste stjärnsmällen när det gäller statsstämpeln och frågan om vem som egentligen äger stiftelsen och de tre programföretagen levererades våren 2005 av regeringsrätten, som i ett tämligen kortfattat utslag vägrade prövningstillstånd och därmed slog fast en dom i kammarrätten i Stockholm från februari 2005. Där slås fast att Sveriges Television måste följa lagen om offentlig upphandling, som gäller för alla statliga bolag.⁴⁰

Denna prövning av statsstämpeln hade då vandrat hela vägen från länsrätten och ända upp till den förvaltningsrättsliga toppen. Frågan gällde en tvist mellan Sveriges Television och företaget 2T Broadcasting, som ursprungligen hos länsrätten hade ifrågasatt statliga Teracom's mångåriga monopol på utsändningarna av Sveriges Televisions program.

I samband med att de tre ägarstiftelserna skapades, ombildades också Televerket radio till Teracom med staten som ägare. Ända sedan dess har staten ideligen tvingats skjuta till extra medel för att hålla företaget under armarna, plus att företaget under 2004 sparkade sin vd. Att skjuta till extra medel till det förlusttyngda bolaget var kanske inte någon särskilt märkvärdig operation, eftersom dåvarande statssekreteraren i finansdepartementet, Claes Ljungh satt i styrelsen.

Länsrätten gav Sveriges Television rätt i argumentationen att företaget inte är att anse som ett offentligt statligt bolag. Men kammarrätten vände på resonemanget och hävdade att företagens licensmedel skall betraktas som tillskjutet kapital i enlighet med lagen om offentlig upphandling för statliga bolag. Rätten förde också ett resonemang om att det är staten som utser ledamöterna i ägarstiftelsens styrelse och som sedan utser ledamöter i programföretagens styrelser. Bolaget skall därför ses som en upphandlande enhet enligt lagen.

Det intressanta är att när upphandlingen med Teracom genomfördes var det företaget det enda som praktiskt kunde utföra Sveriges Televisions beställning av utsändning av digitala program. 2T Broadcasting som överklagade, hade då inga som helst praktiska möjligheter att mäta sig med Teracom. Men ändå slog regeringsrätten fast domen i kammarrätten. Det hjälpte inte ens att Sveriges Television

anlitade den ansedde professorn Ulf Bernitz vid Stockholms universitet, för ett tolv sidor långt rättsutlåtande. Regeringsrätten fastställde, i slutet av maj månad 2005, entydigt Kammarrättens dom att upphandlingen av digitala TV-sändningar måste göras om helt och hållet från början. De revisionsmässiga, utredningsmässiga och juridiska turerna gör att de tre public service-företagen, inklusive ägarstiftelsen, på lika goda som tydliga grunder befinner sig i statens ägo.

I dokument efter dokument försökte ägarstiftelsen och de tre döttrarna försvara sina revir i form av överklaganden, remissvar och skrivelser med krav på antingen lagändringar eller särskild undantagslagstiftning. Men stiftelsen och de tre bolagen har gått på pumpen överallt. Regeringsrätten, Riksrevisionen och sekretesslagskommittén går inte att använda som rundningsmärken. Deras utslag, beslut och resonemang ligger nu fast en gång för alla och det vet både programföretagen och stiftelsen.

Till bilden av den för företagen så obehagliga statsstämpeln hör också att inget av programbolagen publicerat en enda rad av information om de nesliga besluten beträffande den bolagsmässiga statusen. Avsaknaden av sådan information går i själva verket stick i stäv mot de principer som ska styra public service. Den enda information från företagen som existerar är en kort passus i Christina Jutterströms tal på Sveriges Televisions bolagsstämma i april 2005. Då hade regeringsrättens dom ännu inte fallit.

Så här sade Jutterström: ”Här vill jag göra stämman uppmärksam på att det oberoende som redan finns i nuvarande tillstånd och än starkare understryks i det föreslagna kommande tillståndet riskerar att inte gå hand i hand med en del befintliga och föreslagna nya lagar. Tre exempel: Riksrevisionen, utredningen om ny offentlighets- och sekretesslagstiftning samt en kammarrättsdom ser samtliga oss som ett statligt ägt företag genom att ledamöterna i den stiftelse ni utgör utses av staten. Det senare är ofrånkomligt, men jag skulle önska att statsmakterna på något sätt kan stadfästa att de tre public service-företagen trots detta är verkligt oberoende av den statliga maktsfären. Detta blir en viktig uppgift för den nya ordföranden i SVT att arbeta för.”⁴¹

Men Jutterström talade enbart inför sin ägare, det vill säga ledamöterna i ägarstiftelsens styrelse, plus en bunt SVT-direktörer. Det intressanta är att bolagets VD plötsligt förelade styrelsens nyvalde ordförande, Lars Engkvist uppdraget att se till att staten stadfäster företagens oberoende av staten. Den enda framkomliga vägen för programföretagen tycks vara vägen om undantagslagstiftning och som också antytts i flera inlagor. Men det uttrycket använde inte Jutterström, utan istället talade hon om det betydligt mera politiskt korrekta oberoendet från den statliga maktsfären.

Ändå är hon naturligtvis högst medveten om att det krävs undantagslagstiftning för att komma runt regeringsrätten och Riksrevisionen. Men krav på sådan lagstiftning luktar odemokratiskt unket. Ytterst handlar det om att riksdagen inte kan anta en lag som utgör ett undantag för tre enskilda företag. Till sist hamnar man då i valet mellan att antingen acceptera sin status som statliga bolag, eller att helt enkelt privatisera programföretagen.

SPONSRING OCH SPONSRING

De som i modern tid har försökt sig på att definiera begreppet public service brukar använda sig av ett antal nyckelbegrepp som att programföretaget ska verka i full frihet, sakligt, opartiskt, utan politisk inblandning, fritt från reklam och med stor integritet, utom då medel tilldelas och avtal för verksamheten skrivs.

Reklamfriheten hör alltså till de viktigaste hörnstenarna. Men som alla vet är Sveriges Television inte längre fritt från reklam, även om man springer runt frågan genom att kalla det för sponsring. Frågan är också reglerad i avtalet med staten, om när och hur sponsorskytalar får visas. Varje år är företagets intäkter från sponsringen mellan 18 och 49 miljoner, vilket i och för sig är en struntsumma i en budget som omfattar bortåt fyra miljarder. De stora årliga skillnaderna i intäkter från sponsringen beror på vilka stora internationella idrottsevenemang som genomförs. På så sätt blir till exempel ett OS-år en toppnotering, medan ett år med enbart Melodifestivalen stannar på det lägre beloppet. Festivalen drar ensamt in omkring 15 miljoner kronor, plus omkring 12 miljoner i publikintäkter. Samtidigt finns det debattörer som hävdar att intäkterna är väsentligt högre och att SVT medvetet lämnar oriktiga uppgifter. I den totala svenska potten för sponsorskytalar ligger allt som allt mellan 300 och 400 miljoner.

Vid åtskilliga tillfällen har Sveriges Television ganska grovt tummat på de uppställda reglerna kring sponsringen, som bland annat går ut på att i vissa fall måste andra medlemsföretag inom den Europeiska Radiounionen vidaresända programmet. För sportsändningar gäller särskilda regler.

Det är ganska lätt att se hur företaget flyttat fram positionerna genom att lägga in sponsorskytalar kring program som Hockeykväll, Fotbollskväll och Richter. När sedan Granskningsnämnden faller programmen och kräver miljonbelopp i vite, svarar företaget med att det måste ha rört sig om ett misstag. Som regel överklagar man fällningarna och vitena sänks då ofta, även om fällningarna kvarstår.

Sveriges Televisions årliga sponsringskalender listar priser för varje evenemang som är möjligt att köpa in sig i. Friidrotts-VM i augusti 2005 var årets dyraste med en prislapp på 1.2 miljoner. Billigast under 2005 var Women's Cup i fotboll för

40 000 kronor. Läsningen blir lätt egendomlig för den som fortfarande inbillar sig att SVT är fritt från reklam och icke kommersiellt. Men verkligheten är rakt motsatt, genom att sponsringen genom åren fått en allt större plats i utbudet.

Vidare heter det att sponsringen framför allt är till för att bekosta dyra idrotts- evenemang, men resonemanget haltar eftersom sponsringen inte räcker till mer än 10 till 15 procent av de inköpskostnaderna. I slutänden är det naturligtvis så att SVTs sponsring förvrider konkurrensen för andra TV-bolag, samtidigt som bilden av Sveriges Television som en påstått oberoende aktör på TV-marknaden helt och hållet har urholkats.

Skillnaden mellan en sponsorskylt och en reklamspot brukar definieras som att skylten bara får visa ett varumärke, medan reklamspoten får visa ett budskap. Men denna regel bryter man mot allt oftare. Företaget har under hösten 2005 dessutom begärt att i framtiden få friare händer för att anlita vad man kallar för externa finansärer. I förlängningen är det ganska lätt att se en utveckling där en eller flera av företagets kanaler helt eller delvis finansieras med reklam.

Den svenska uttagningen till Eurovision Song Contest i regi av Sveriges Television sedan 50 år tillbaka är numera inte bara en musikalisk tävling, utan också ett gigantiskt kommersiellt jippo, med reklam, produktplacering och marknadsföring. Under 2005 var Svenska Spel en av huvudsponsorerna, tillsammans med E.ON, Telia, Statoil, Posten och Lindex. Bakom Svenska Spels sponsorskylt döljer sig en tydlig produkt i sammanhanget, nämligen möjligheten att spela på artisterna och deras låtar. Uppmärksamheten förstärks också av att oddsen på artisterna publiceras löpande i skilda medier.

Vid delfinalen i Växjö 2005 hade kommunen köpt arrangementet för 450 000 kronor och därmed rätten till välkomstfesten för SVTs personal, skivbolag och artister. I paketet ingick också en resa med traditionell hyttsill till Kosta glasbruk. För att försöka skapa en sorts rågång mellan tävlingen och kringarrangemangen hade EMA Telstars eventföretag engagerats för samtliga delfinaler.

Det hindrade inte att Lindex i den stora Tipshallen i Växjö visade kläder, Statoil lockade nya kortkunder och det skandaliserade E.ON skänkte bort autografblock. Utanför rutan var lokalerna överfyllda med produktplacering och reklam. Men under tävlingen i Växjö lyckades ändå Kosta med sin produktplacering, genom att Ulrika Hydman-Valliens glas från just Kosta fanns på plats. Samtidigt körde företaget en omfattande butikskampanj för just de glasen.

Även för kvällstidningarna fanns det ett stort kommersiellt värde i tävlingarna. Aftonbladet gjorde särskild TV-reklam för sin bevakning och Expressen var en av sponsorerna. För de båda tidningarnas upplagor har det kommersiella värdet av tävlingarna beräknats till omkring två miljoner per deltävling. I bjärt kontrast,

mot det kommersiella jippo som Melodifestivalen har utvecklats till, står Christina Jutterströms uttalande 2004 om att arrangemanget ”har blivit en folkörelse”.⁴²

Men det finns också en annan och betydligt mera ljusskygg sida av program-sponsoringen. Här handlar det om att ett företag eller en organisation betalar för produktion av ett program, som i regel produceras av ett produktionsbolag och som programföretaget därefter köper sändningsrättigheterna till.

Ingen kan med säkerhet säga hur vanligt det är att ett företag eller en facklig organisation på detta sätt kan sälja in sitt budskap och dessutom utan att tittarna känner till det. Ett uppmärksammat fall under 2005 rör Nobelstiftelsens mediabolag, som betalade Sveriges Television tre miljoner för att få en helt okritisk granskning av pristagarna som också ska sändas i SVT. Nobelstiftelsen säljer sedan programmen vidare och räknar med en intäkt på 50 miljoner.⁴³

Avtalet är ett ganska tydligt brott mot sändningstillståndet, där det bland annat står att företaget skall granska myndigheter, organisationer och företag. Något som i fallet med Nobelstiftelsen helt och hållet kullkastas. Avtalet innebär också att SVT hjälper stiftelsen att öka sina intäkter genom att de bilder från Nobelfestligheterna som tidigare distribuerats fritt via Eurovisionen nu istället kan säljas av stiftelsen.

Uppgåelsen fick direkt politisk bäring på 2005 års prisutdelning, då den ytterst kontroversielle brittiske författaren Harold Pinter skulle ta emot litteraturpriset. Nu uteblev Pinter på grund av sjukdom och därmed kom Sveriges Television ur knipan att behöva ställa kritiska frågor till amerikaätaren Pinter, samtidigt som företaget fick betalt av den stiftelse som finns i toppen för nobelpriset.

Ett annat fall gäller programserien Karriär, som producerats för Sveriges Utbildningsradio av produktionsbolaget Jarowskij. De fem fackförbunden ST, HTF, SIF, SKTF och Finansförbundet har tillsammans med statliga myndigheten Nutek satsat pengar i produktionen. För statstjänstemannafacket ST handlar det om 330 000 kronor, hur mycket de övriga sponsorerna satsat är okänt.

Men bara fyra dagar före premiärsändningen, i oktober 2005, av seriens första program stoppades det, med hänvisning till att innehållet strider mot sändningstillståndet. Utbildningsradion meddelade då att serien ska klippas om och sändningen senareläggs ett halvt år.⁴⁴ Men problemet är att det inte spelar någon roll hur många gånger serien klippas om. Det strider ändå mot sändningstillståndet att låta utomstående betala för produktionen. För vem inbillar sig att de fem fackförbunden tillsammans med Nutek betalar för att Utbildningsradion ska sända program som är kritiska mot deras verksamhet?

Ytterligare ett exempel, som kanske är det allra mest häpnadsväckande, gäller ett fall där Volvo lyckades smyga in ett rent reklamslag i SVTs sändningar. I oktober 2004 var Rapport först med att presentera Volvos nya konceptbil. Den

leende programledaren, Katarina Sandström, talade om en helt ny miljöbil som ska locka unga.

Men Dagens Nyheters ledarskribent, Peter Wolodarski, tyckte att inslaget lukade reklam och ägnade sig åt lite enkelt journalistiskt fotarbete.⁴⁵ Det visade sig att Rapports påstådda reporter, Göran Winberg, inte alls jobbar åt Rapport utan åt ett produktionsbolag som heter Filmpoint Communication. Bolagets VD, Erik Fägerwall, som är en gammal filmfotograf på SVT i Göteborg, berättade för den förbluffade Wolodarski att hans företag arbetat åt Volvo i bortåt 25 år, med intäkter därifrån på ungefär 900 000 kronor om året.

Men enligt DN-artikeln anser inte Rapport-chefen, Per Yng, att det finns några större problem med reportaget. ”Det underställdes ju vanlig granskning, som varje inlägg som går i Rapport. Det bedömdes som en bra nyhet”, sa Yng till DN. Han medgav dock att inslaget var ”pr-mässigt” och att det därför klipptes ned i längd. Helt plötsligt var det alltså fritt fram för en reklamfilmare och ett bilföretag att producera nyhetsinslag åt landets största nyhetsprogram, Rapport. Både PR-folket på Volvo och Erik Fägerwall inser naturligtvis att de gjorde en grov chansning, men så var också den påstådda reportern en tidigare medarbetare på Rapport, vilket möjligen bidrog till att tilltaget passerade.

Likafullt är det naturligtvis ett mycket grovt brott mot sändningstillståndet och det som kanske förvänar allra mest är att det inte har blivit några som helst kända efterräkningar för ansvarige utgivaren, Per Yng. På ett annat public service-företag än Sveriges Television hade ansvarige utgivaren fått sparken.

Det finns andra exempel där produktionen av skilda kulturprogram har sponsrats. När musikerorganisationen SKAP firade 75-årsjubileum producerades ett program i serien K-special. SKAP betalade tillsammans med STIM större delen av produktionen och SVT köpte en begränsad visningsrätt för 45 000 kronor. Men kammarrätten fällde SVT för brott mot sändningstillståndet och tvingade företaget att betala en halv miljon kronor i en sorts böter.⁴⁶

Under hösten 2005 gick kommunala skattepengar i Kalmar län till en produktion i sex delar, som handlade om värdefulla kulturmiljöer i länet. Ett antal kommuner betalade tillsammans med länets kommunförbund 80 procent av den totala kostnaden på 428 000 kronor. På så sätt får Kalmar län sex stycken, sju minuter långa, filmer i Sveriges Television, med sändning under våren 2006.⁴⁷ Också detta exempel är ett tydligt exempel på brott mot sändningstillståndet, eftersom SVT bara går in med 20 procent av produktionskostnaderna.

Egentligen är den här typen av dold sponsring av programproduktion betydligt mer allvarlig, jämfört med sponsorskyltarna. Skyltarnas avsikt är klart och tydligt att visa upp en logotype, medan den dolda produktionssponsringen sker i det tysta.

Där har tittarna inga som helst möjligheter att avgöra budskapets saklighet, opartiskhet, relevans eller sanningshalt.

Den som så vill kan mycket väl kalla produktionssponsringen för en innovativ form av produktplacering. Den vanligaste formen av produktplacering är annars att till exempel en filmproduktion väljer bilar av ett visst märke, datorer av ett annat, cigaretter av ett tredje. På så sätt slipper produktionen kostnader för inköp eller hyra. Ibland får en produktion betalt för att använda ett visst företags varor.

Det finns inte en enda långfilm från senare år som inte delfinansierats via produktplacering, vilket i sin tur leder fram till att inte heller på denna punkt är Sveriges Television fritt från reklam. Men det vill man helst av allt inte tala om. I framtiden kommer produktplaceringen att förfinas på så sätt att till exempel en amerikansk såpa eller sitcom får lokalt anpassad produktplacering. På så vis kan en amerikansk serie som sänds i Tyskland få Opel eller BMW-bilar. När samma serie sänds i Sverige är bilarna utbytta mot SAAB eller Volvo. Samma scen filmas helt enkelt flera gånger, men med skilda produktplacerade bilar.

Företaget InBetween Entertainment arbetar enbart med att produktplacera svenska varor i amerikanska serier. Företagets Peter Carnello sa om lokal anpassning av produktplaceringen att "det är som att behålla ramen, men måla om tavlan flera gånger."⁴⁸ Officiellt är produktplacering inte tillåtet inom public service, men alla inblandade vet att det förekommer varje dag. När EUs nya tv-direktiv träder i kraft kommer det dessutom att bli tillåtet, vilket skulle kunna ge Sveriges Television nya intäkter, utan de reklamavbrott som stör så många tittare.

CHRISTINA JUTTERSTRÖM NÄTVERK

Bakgrunden till Christina Jutterströms roll i den absoluta ledningen för Sveriges Television går tillbaka till att den legendariske Sam Nilsson skulle gå in i pension vid slutet av 1999. Nilsson ville till varje pris ha TV4s förre programdirektör och förre Aktuellt-chefen, Lars Weiss som ny VD. Men bara två månader innan Weiss vid millennieskiftet skulle tillträda hoppade han av, på grund av att han inte fick hela styrelsen med sig i en förtroendefråga som handlade om hans tidigare konsultavtal med TV4 och turerna kring försäljningen av hans eget bolag.

Turbulensen var enorm och i ett dramatiskt pressmeddelande deklarerade Weiss att han hoppade av. Sam Nilsson handplockade då sin chef för Drama, Maria Curman, som hade ett förflutet i förlagsbranschen. Men bara sjutton månader senare fick hon sparken av styrelsens ordförande, socialdemokraten Allan Larsson. Det avgörande var ett avslöjande om att hon ägde aktier i konkurrenten MTG. Den händelsen använde Larsson som yxa för att göra sig av med Curman, men det

fanns en rad andra tvistämnen mellan henne och styrelsen, som förr eller senare ändå sannolikt skulle ha fått henne på fall.

Under hösten 2000 hade Christina Jutterström, på Allan Larssons uppdrag, utrett ledningsfunktionen i Sveriges Television. Det uppdraget sågs naturligtvis som en indirekt kritik mot Curmans sätt att leda bolaget. När Maria Curman hade lämnat SVT, för att återvända till förlagsbranschen, tog det bara en månad innan styrelsen i juni 2001 utsåg Christina Jutterström till VD för Sveriges Television. Hon hade då en 15 år lång erfarenhet från Sveriges Radio och Sveriges Television. Reporter på Dagens Eko, reporter på Rapport från starten 1969 och Eko-chef 1977. Fyra år senare blev hon biträdande redaktionschef på Dagens Nyheter, för att året därpå bli chefredaktör.

Ären på DN kantades av ständiga konflikter med personalen, som kulminerade under utredningen av mordet på Olof Palme, då det avslöjades att Jutterström bakom ryggen på sina egna kriminalreportrar hade lyckats placera sin skyddsling, reportern Anne-Marie Åsheden, inne i det superhemliga så kallade Palme-rummet. Där satt hon tillsammans med regeringens egen utsände rapportör, Klas Bergenstrand, och förde egna anteckningar som inte var tillgängliga för DN:s kriminalreportrar.

Än idag är det okänt vem som gav Åsheden tillstånd att sitta med i Palme-rummet. Men det går naturligtvis att spekulera i om det var Hans Holmér själv, eller om beslutet hade fattats på hög politisk nivå, liksom beslutet om Bergenstrands närvaro. Avslöjandet ledde till att Jutterströms ställning på Dagens Nyheters redaktion för gott var fläckad. Men ägarfamiljen Bonnier uppskattade hennes hårda nypor och 1995 utsågs hon till chefredaktör för Expressen, men där blev hon från dag ett ytterst illa sedd. Sejouren på den tidningen kulminerade med att hon avskedade tidningens världsreporter, Ulf Nilson.

Efter bara 15 månader på Expressen tröttnade familjen Bonnier på alla strider och Jutterström fick gå. Hon blev då gästprofessor vid Journalisthögskolan i Göteborg, där hon kultiverade sina kontakter med de kända massmediaforskarna Kent Asp och Lennart Weibull. De båda hade då under en följd av år utfört forskning, både om och åt, Sveriges Television. Utnämningen av Christina Jutterström till VD ledde till att Sveriges Television, tillsammans med Allan Larsson, fick ett socialdemokratiskt dubbelkommando.⁴⁹ Larsson hade visserligen ett förflutet som reporter på Aktuellt och tidningen Vi, men han hade också varit socialdemokratisk finansminister tills han blev utmanövrerad av Göran Persson.

Jutterström har alltid förnekat att hon är socialdemokrat och hänvisat till att hon varit chefredaktör för två liberala tidningar, men på de båda tidningarna hade hon inget direkt inflytande över ledarsidornas innehåll. Det sköttes nogsam av andra,

på både DN och Expressen. Det är också väl känt att Jutterström har byggt upp ett omfattande och detaljerat nätverk, som består av lojala medarbetare på företaget och inom socialdemokratin. Inom Jutterströms vänkrets återfinns personer som socialdemokraten Anna Hedborg, tidigare generaldirektör på Riksförsäkringsverket och numera ordförande i statliga Kulturrådet. Där finns försvarsminister Leni Björklund, som i sin tur är vän till Björn Rosengren, inte minst från den tid då de båda satt i gamla Riksradios styrelse.⁵⁰

Andra vänner är ledarskribenten på Aftonbladet, Lena Askling, som har ett förflutet på Ekot, samt paret Ann Lindgren och Stig Hadenius. Ann Lindgren har en bakgrund som reporter på Rapport, innan hon gick till Landstingsförbundet och senare posten som VD i Pensionsforum, där Kjell-Olof Feldt var ordförande. Idag är Lindgren ordförande i Sveriges Pensionärsförbund.

Stig Hadenius, en annan trogen socialdemokrat, som också är docent i historia, gjorde karriär via olika statliga medieutredningar innan han blev chefredaktör för Västgötademokraten i Borås 1980. Där var han bland annat en svuren fiende till Janne Josefssons och Lennart Perssons tidiga reportage i Radio Göteborg och Radio Sjuhärad. 1983 blev Hadenius pressråd vid svenska ambassaden i Washington och senare, efter en period som utredare på utrikesdepartementet, professor i journalistik i Stockholm. Från Jutterström går det också en rak linje till paret PO Enqvist och Gunilla Thorgren. Fram till ministerskiftet på kulturdepartementet då Marita Ulvskog blev partisekreterare var Thorgren hennes statssekreterare. I riksdagens korridorer hävdar flera olika källor att Gunilla Thorgren alltid konsulterade sin man, författaren PO Enqvist före alla mera betydelsefulla beslut.

Hösten 2003 presenterade Jutterström företagets sparpaket som innebar att bortåt 400 tjänster skulle försvinna. Det resulterade i ett sällan hört ramaskri, som ledde fram till hon ansågs sig behöva acceptans inför beslutet i styrelsen direkt från statsministern, utan att först gå till den ansvariga ministern, Marita Ulvskog. Jutterström fick också det önskade godkännandet från Göran Persson och i december fattades beslutet i SVTs styrelse. Styrelsens ordförande, Allan Larsson, hade då ställt kabinetsfråga kring bantningen. Han hotade att avgå om den inte genomfördes.

Än en gång hade den socialdemokratiska maktens hand pekat rakt in i det oberoende företaget. Därmed går det också en tydlig linje mellan Christina Jutterström och Göran Persson. En annan linje pekar i riktning mot Göteborgs universitet, där Jutterström var gästprofessor 1997-1998 och där hon uppges ha varit doktorand sedan 1999. I Göteborg finns tre mycket erkända professorer i skilda massmediala discipliner: Kent Asp, Lennart Weibull och Karl-Erik Gustafsson.

Asp som sedan gammalt är en känd socialdemokrat, brukar på Granskningsnämndens uppdrag utföra de årliga undersökningarna om TV-utbudets kvanti-

tativa innehåll. Det är undersökningar som så gott som aldrig föranleder någon kritik mot Sveriges Televisions verksamhet. Inom företaget har Jutterström samlat en stab av lojala medarbetare omkring sig, där de viktigaste personerna är kanslichefen, Lena Lundkvist, som kom från Rapport; chefen för fictionavdelningen, Eva Hamilton, som kom från nyhetsavdelningen; informationsdirektören Helga Baagoe; ekonomidirektören Fredrik Gren, samt Eva Landahl, som är genrechef för Fakta och tidigare Rapportchef.

En annan bundsförvant är Brysselkorrespondenten, Erika Bjerström, som var biträdande redaktionschef på DN innan hon rekryterades till Aktuellt 1996. Det var året efter att Jutterström slutat på Dagens Nyheter. Eva Landahl var för övrigt den som tvingade Rapports utrikeskommentator och sedan länge självutnämnde USA-ätare, Bo-Inge Andersson, att resa på studiebesök till USA. Ett land, vars politik han då länge hade kommenterat och kritiserat, men aldrig besökt. Han kom till Rapport från LO-tidningen.

Siffermannen, Fredrik Gren, är en person som är ytterst illa sedd inom de båda systerbolagen, Sveriges Radio och Utbildningsradion. Inte minst på grund av hans försök att lägga ned företagsgemensamma angelägenheter som pressarkiv och bibliotek. Eva Hamilton är en annan kontroversiell person, framför allt på grund av hennes inledande försvar av Erik Fichtelius, då det avslöjades att han samlade på hemliga intervjuer med Göran Persson. Hamilton blev senare utsedd till chef för fictionavdelningen, något som kritiska röster kallade för ett trappsteg på vägen till posten som VD. Möjligen är den iakttagelsen korrekt, därför att då skulle Jutterström efterträdas av en lojal medarbetare, samtidigt som hon själv kan ta över posten som styrelseordförande. Jutterström har också en gång kallat posten som chef för fiction för en sorts mini-VD.

Det finns även två tydligt partimärkta personer på högt uppsatta positioner inom Jutterströms chefsgrupp. Jan Axelsson, som är chef för nyheter och samhälle och tidigare var chef för Rapport, har en tydlig socialdemokratisk mediakarriär bakom sig. Han började 1968 på Folkbladet-Östgöten, därifrån gick han vidare till Västgöta-Demokraten i Borås. Nästa anhalt blev LO-tidningen och därefter flyttade han till A-pressens Stockholmsredaktion, där han ganska snart också blev chef.

1988 blev Axelsson inrikeschef på Rapport och året därpå samtidigt biträdande redaktionschef, för att 1992 bli redaktionschef. Den gången konkurrerade doldisen av någon anledning ut personer som Olle Stenholm, Jan Scherman och Claes Elfsberg, utan att egentligen ha anmält något större intresse för tjänsten. Hur det egentligen gick till när den bleke och osynlige Axelsson gick förbi de tre toppkandidaterna är fortfarande höljt i dunkel. Men redan när han kom till Rapport talades det i korridorerna om en "sossekvotering".

Ozan Sunar, som är genrechef för den stora och viktiga avdelningen för kultur har också ett förflutet inom socialdemokratin. Han var nämligen politiskt sakkunnig hos statsrådet Leif Blomberg. I företagets styrelse sitter hösten 2005 tre kända socialdemokrater, som alla är ytterst lojala med företagets ledning. Supplementen, Ingegerd Sahlström, var tidigare statssekreterare och ingår numera i Marita Ulvskogs feministiska nätverk, Feministas och är en av tre personer som har suttit längst i styrelsen. På SVTs hemsida döljer hon sig bakom titeln projektledare, men i hemstaden Halmstad har hon hela 19 kommunala uppdrag för socialdemokraterna.

Brittmo Bernhardsson, kallar sig också projektledare på hemsidan. Hon är gift med förre AMS-chefen och nuvarande landshövdingen i Göteborg, Göte Bernhardsson. Hemma i Göteborg är hon anställd vid Business Region Göteborg, som är ett kommunalt bolag med stadens starke man, socialdemokraten och kommunalrådet Göran Johansson som ordförande. Med Marita Ulvskog som partisekreterare i partiets allra översta topp, går det nu att dra en socialdemokratis triangel av politiskt inflytande över public service mellan Rosenbad, partihögkvarteret på Sveavägen och TV-husen på Oxenstiernsgatan.⁵¹

GÖRAN PERSSONS FULFINGER

Vid SVTs bolagsstämma i april 2005 valdes helt överraskande Lars Engqvist till ordförande efter Allan Larsson som tidigare meddelat att han ville avgå. Beskedet slog närmast ned som en bomb i det svenska medialandskapet och därmed genomfördes ett politiskt vaktombyte i det socialdemokratiska dubbelkommandot vid företaget. Engqvist gjorde en mycket gedigen socialdemokratisk karriär som förde honom från SSU-toppen till Östra Småland i Kalmar, tidningen Arbetet i Malmö och till ordförandeposten i kommunstyrelsen i Malmö. Så småningom blev han chef för Filminstitutet, ordförande i Statens Kulturråd, integrationsminister, socialminister och vice statsminister, innan han landade på landshövdingeposten i Jönköping.

Det är mycket väl känt att Engqvist länge varit en av statsministerns mest förtrogna, och inom regeringen var kulturminister Marita Ulvskog och näringsminister Björn Rosengren hans kanske vanligaste samtalspartners. Från Engqvist löper det också raka linjer till paret Gunilla Thorgren och PO Enqvist. De båda har också haft en lång vänskap och ett samarbete med författaren Anders Ehnmark. De tre sistnämnda kallades ibland för Trojkan. Ehnmark är i sin tur gift med journalisten Annika Hagström.

Med Ulvskog på partikansliet, Göran Persson i Rosenbad och dubbelkommandot på Sveriges Television, har det nu skapats en sorts mediepolitiskt triumvirat

som styr över det påstått oberoende och fristående public service. Partiet och staten styr över det som Christina Jutterström så gärna vill kalla för fri television.

När Engqvist hade utnämnts till ordförandeposten fick han frågan varför han hade fått uppdraget, men svaret blev att han inte visste. Istället sade Engqvist att han såg sitt uppdrag bland annat som att värna företagets oberoende mot politiska påtryckningar.⁵² Vid utnämningen hade Engqvist arbetat som politiker och politisk påtryckare ända sedan den dag 1966 då han började arbeta på SSU-tidningen Frihet. Och i motsats till vad han påstått har han inte alls lämnat alla politiska uppdrag, eftersom han fortsätter som ordförande i den statliga grundlagsutredningen. Dessutom för han fortfarande förtroliga samtal och umgås med Göran Persson.

I den mycket påkostade reklamkampanjen i egna kanaler under 2005 kämpade Sveriges Television för att tvätta av sig den statliga stämpeln, där till exempel Italiens Silvio Berlusconi påstods kontrollera 90 procent av den italienska TV-marknaden. Samtidigt hävdade SVT i årsredovisningen för 2004 att 87 av de 100 mest sedda programmen i svensk TV kom från public service. Skillnaden mellan de båda påståendena är ytterst härfin.

För helåret 2005 hade samma andel av de mest sedda programmen ökat till 95 av 100. Sveriges Televisions dominans på tv-marknaden ökade alltså till en nivå som varje reklamköpare bara kan drömma om.

Utnämningen av Lars Engqvist är ett mycket tydligt och oförblommerat sätt att visa att socialdemokraterna ingalunda tänker släppa kontrollen av Sveriges Television. Det handlar här om den klassiska socialdemokratiska sammanblandningen, där partiets intressen också formuleras som statens intressen. Men det är även ett sätt att sträcka upp ett mycket långt och kraftigt fulfinger åt dem som någon gång inbillat sig att svensk public service-television är detsamma som fri television.

SOCIALDEMOKRATINS NÄTVERK

Under en lång rad år har socialdemokraterna under Göran Perssons ledning placerat mer eller mindre kända socialdemokrater på skilda nyckelpositioner, antingen direkt inom public service eller i utredningar, företag och myndigheter som har mer eller mindre avgörande inflytande över public service.⁵³ Styrelsen i Sveriges Television är då kanske den viktigaste spelplatsen, vid sidan om ägarstiftelsens styrelse.

Stiftelsens styrelse har idag sex socialdemokrater bland de elva ledamöterna. Till de mest kända bland dem hör Karl-Petter Thorwaldsson, som tidigare varit ordförande i SSU och utredare av föräldraförsäkringen.

I Granskningsnämnden för radio och TV återfinns minst tre socialdemokrater. Före generalkonsuln i Mariehamn, Sören Thunell, var länge en tungviktare, som

informationschef i partiet, respektive pressekreterare i statsrådsberedningen. Han har också ett förflutet som chefredaktör för Hålsinge-Kuriren och pressråd vid svenska ambassaden i Oslo. Annika Åhnberg är före detta statsråd och kallar sig numera konsult. I nämnden sitter också Ella Niia, som gjort en spikrak karriär inom Hotell & Restaurangfacket, där hon idag är förbundsordförande. Vid partikongressen 2005 blev hon också invald i partistyrelsen.

I styrelsen för det statliga bolaget Teracom, som har hand om sändarnätet för både radio och television, sitter Claes Ljungh. Han var tidigare statssekreterare på finansdepartementet och står mycket nära Göran Persson. Vid paret Persson-Steens bröllop var Ljungh en av bara sex bröllopgäster. Kabeloperatören Boxer är för övrigt ett delägt dotterbolag till Teracom. I utredningssvängen kring public service återfinns bland många andra Ulf Larsson, tidigare statssekreterare och generaldirektör, som ordförande i utredningen kring finansieringsfrågorna. Han tillhör dem som kallades för Palmes pojkar.

En annan av Palmes pojkar är före civilministern, Bengt K Å Johansson, som var ordförande i public service-kommittén. I den kommittén fanns också LOs förste vice ordförande och avtalssekreterare, Erland Olausson. I digital-TV-kommissionen satt ursprungligen landshövding Lorentz Andersson som ordförande, men Göran Persson tröttnade på att arbetet gick för långsamt. Andersson fick sparken och ersattes av före näringsministern, Anders Sundström, som tillsammans med centerpartiets tidigare samarbetsman i regeringskansliet, Anders Ljunggren, skulle få fart på digitaliseringen. Sundström stannade i kommissionen till våren 2004, då han blev VD i Folksam.

Till partitoppen kan också knytas en eminenslinje som bestod av Harry Schein, före statsministern Ingvar Carlsson och före kulturministern Bengt Göransson. Schein var under åtskilliga decennier en inofficiell rådgivare åt socialdemokraterna i mediefrågor, inklusive ordförandeskapet i det gamla moderbolaget Sveriges Radio 1983 till 1989. Han var också den som skapade Svenska Filminstitutet. Schein umgicks flitigt med Olof Palme och var också en nära vän till både Ingvar Carlsson och paret Kjell-Olof Feldt och Birgitta von Otter. Schein påpekade ibland och gärna då offentligt att han inte umgås med Göran Persson.⁵⁴

GÖRAN PERSSONS HOVREPORTER

Strax före jul 2002 avslöjade tidningen Resumé att Aktuellts politiske reporter och kommentator, Erik ”Figge” Fichtelius, under flera år hade bedrivit ett hemligt intervjuprojekt med statsminister Göran Persson. Fichtelius hade samtidigt under två valrörelser lett Sveriges Televisions utfrågningar av partiledarna. När Resumés reportrar, Leif Holmkvist och Janne Sundling, avslöjade det hemliga projektet

hävdade Fichtelius att det bara rörde sig om ett arkivprojekt för att dokumentera statsministerns arbete.⁵⁵

Men samtidigt visade det sig att de högsta cheferna på Sveriges Television hade liten eller ingen insyn i projektet. Det flesta kände inte ens till dess existens. Det vara bara dåvarande Aktuellt-chefen, Stig Fredrikson, som erkände att han kände till intervjuprojektet. Chefen för Nyheter & Fakta, Eva Hamilton, försvarade projektet med orden ”Som de flesta politiska reportrar samlar Erik material. Parallellt med sitt arbete systematiserar och arkiverar han intervjuer och annat material. Han har ett forskarintresse, hans pappa är ju professor, och han arbetar långsiktigt. Om det resulterar i ett forskningsprojekt, en bok eller ett nyhetsinslag vet jag inte”.

Fichtelius tilltag fick omedelbart rubriker som ”Omdömeslösa hovskriverier” och senare, efter avslöjandet, redovisade Sveriges Television ett påstått avtal mellan Fichtelius och Persson med tre punkter:

- Embargo på materialet tills Göran Persson slutat som partiledare.
- Källskydd med samma oklara slutdatum som embargot.
- Sekreteress kring filmning och avtal.

I en kommentar står det att avtalet uppräddades i mars 1996, att det visats upp för statsministern, men aldrig överlämnats.⁵⁶ Senare hävdade Fichtelius att det bara rörde sig om ett muntligt avtal och att pappret med de tre punkterna bara var hans egna anteckningar. Plötsligt påstod han också att alla formellt viktiga chefer var informerade, vilket i så fall var ett brott mot det utlovade källskyddet. Alla utpekade chefer förnekade att de hade informerats om något avtal.

Tämligen omgående efter avslöjandet och den omfattande turbulens i media som följde beslöt Christina Jutterström att ge Fichtelius sparken som politisk kommentator och reporter på Aktuellt. Han flyttades till riksdagssändningarna i SVT24. Men då var skadan redan skedd. Under en lång rad år hade en av de mest framträdande reporterna på Sveriges Television suttit på dubbla stolar, dels som kommentator och dels som hemlig intervjuare. Helt plötsligt hade den socialdemokratiska makten krupit ända in på Aktuells redaktion. Dessutom ljög Fichtelius inledningsvis om sin inblandning då han helt öppet förnekade att det var han som regelbundet intervjuade Göran Persson.

Än idag är det helt okänt för utomstående vad banden innehåller. Om det till exempel finns nyheter som borde ha publicerats omgående, men som förhindrats av det påstådda embargot. Det står dock klart att intervjuerna fortfarande pågår med ojämn intervaller, vilket betyder att en SVT-medarbetare under drygt tio år har genomfört hemliga intervjuer med statsministern.

I april 2003 kallades Göran Persson till konstitutionsutskottet för att vittna om hela affären som nu fått namnet Figgegate, men i sak kom ingenting nytt fram. Ett år senare, 2004, var det återigen dags för statsministern att vittna inför konstitu-

tionsutskottet. Den här gången handlade det om att han på valnatten 2002 skulle ha hotat TV4s VD, Jan Scherman, med åtgärder eftersom han ansåg att TV4 i sin valbevakning hade en agenda för borgerlig valseger.

Scherman hade då avslöjat hela förloppet i en debattartikel i Expressen.⁵⁷ Han refererade även en händelse på SVTs valvaka under samma kväll, då Persson ska ha omfamnat VD Christina Jutterström och gratulerat till en strålände valbevakning. Senare hävdade Jutterström att det var statsrådet Pär Nuder som hade gratulerat. Vid samma tillfälle ska statsministern också ha sagt att nu måste vi ta itu med TV4.

Persson förnekade hela förloppet under förhöret i KU som sändes i SVT24. Den sändningen producerades av ingen mindre än Erik Fichtelius. I Rapport samma kväll fick Persson, egendomligt nog, kommentera hela utfrågningen som sådan. Han tyckte att det varit en ganska seg historia.⁵⁸

I februari 2006 publicerade Resumé nya och ganska sensationella uppgifter om Erik Fichtelius kontakter med Göran Persson.⁵⁹ Det visade sig att det inte enbart handlade om en framtida dokumentär om Perssons politiska gärning. Fichtelius granskning hade nu övergått i vänskap och att Fichtelius tillsammans med sin fru, Ulrika Beck-Friis som är reporter på Svenska Dagbladet, privat hade gästade makarna Persson på Harpsund.

Med vid middagsbordet den 19 november 2005 fanns också MTGs medierådgivare, före näringsministern Björn Rosengren med hustrun Helena Segnestam. Där fanns också konstnären Leif Zetterling med fru, Lena Söderblom som är skådespelerska. Vidare fanns där Axess Televisions chef, Kurt Almkvist med hustrun och arvtagerskan i Nordstiernankoncernen, Viveca Ax:son Johnson. Resumé spekulerade i att festsällskapet på Harpsund lika gärna kunde hålla möte om framtiden för fri-tv i det digitala marknätet, eftersom både MTG och Axess tillhörde dem som hade ansökt om att tilldelas en kanalplats.

Exakt en vecka efter Resumés avslöjande beslöt också regeringen att ge både MTG och Axess sina efterlängttade koncessioner i det nya marknätet. Erik Fichtelius SVT24 sänder redan i fri-tv-nätet.⁶⁰ Tidningens avslöjande ledde till att Fichtelius, samma dag som Resumés nya uppgifter publicerades, avstängdes som projektledare för SVT24 av vd Christina Jutterström. Enligt företagets informationschef Helga Baagoe var det olämpligt att Fichtelius deltog i middagen och att han fram till och med årets riksdagsval ska arbeta med att redigera sina intervjuer med Göran Persson, som nu har pågått i lite drygt tio år. Ingenting har dock sagts om vad Fichtelius ska syssla med efter riksdagsvalet i september 2006.

Samma dag som regeringen fattade beslut om koncessionerna i det digitala marknätet fortsatte Resumé sina avslöjanden om middagen på Harpsund. Nu

hävdade tidningen att tv-marknaden verkligen hade delats upp vid middagsbordet. Detta förnekades dock av kulturminister Leif Pagrotsky, då han presenterade vilka som fått de ätråvärda koncessionerna.⁶¹ Ur Resumés avslöjanden växer ett scenario fram, där statsministern agerar helt självsvåldigt och långt över huvudena på tjänstemännen i kulturdepartementet, inklusive det egna statsrådet Pagrotsky. Statsministern delar ut förläningar till medieföretag där hans vänner och middagsgäster sitter på de allra högsta positionerna. Det är förmåner som på sikt kan vara värda åtskilliga miljarder i intäkter.

Björn Rosengren agerade för en MTG-kanal som troligen kommer att få namnet TV6. Axess Television har agerat för en kanal tillsammans med socialdemokratiska Aftonbladet. Den kanalen ger dessutom via norska Schibsteds ägande i Aftonbladet den norska concernen ett direkt insteg på den svenska tv-marknaden, vid sidan av minoritetsposten i TV4. Fichtelius och Sveriges Television har agerat kraftfullt för att företaget ska få vara ensamma om en kanaltyp som SVT24.

Samtliga aktörer som fanns runt statsministerns middagsbord på Harpsund har också det gemensamma intresset att hålla TV4 utanför. Det företaget hade ansökt om den så kallade Sverigekanalen tillsammans med en lång rad folkrörelser, vilket i sin tur skulle ge TV4 full täckning för vd Jan Schermans påstående om att TV4 är kommersiell public service. Sverigekanalen är dock ingen ny idé, den har funnits med under de senaste fem åren. Men när SVT24 startade med Erik Fichtelius som främsta dragplåster 2003, lades planerna på en Sverigekanal på is. Men när SVT24 började användas för andra ändamål, som sport, såpor och sit coms, återupptog folkrörelserna och TV4 sina samtal.

Men de planerna läckte ut och i det läget kontaktade Christina Jutterström LOs medicansvarige, Göran Larsson, som fick en rejäl utskällning av tv-chefen. Hon ville sätta press på LO att gå åt annat håll, som en person med insyn i arbetet uttryckte saken för Resumé.⁶² När regeringen stängde dörren för Sverigekanalen sa ordföranden i en av de 40 organisationer som var inblandade att "Björn Rosengrens agerande är helt korrump. Han är en spelare på så många arenor". På kulturdepartementet finns det en ganska väl känd irritation över att Rosengren går omkring lite som han själv vill i regeringskansliet. Men ingen vågar protestera öppet, eftersom Rosengren har Göran Perssons beskydd. Statsministern har till exempel vikt paret Rosengren-Segnestam. Och när Göran Persson gifte sig med Anitra Steen var Rosengren en av ytterst få bröllopgäster.

Regeringsbeslutet om det digitala marknätet innebär förvisso att antalet kanaler breddas, men det är ingalunda några nya aktörer som släpps in på banan. Personerna i Nordstiernan, som nu agerar via Axess Television, har till exempel under många år arbetat tillsammans med MTG kring programproduktion för TV8. Björn Rosengrens agerande betyder också att MTG nu får en helt egen fri-tv-kanal. Därmed

kan de fånga upp de tittare som inte väljer Teracom's Boxer-paket. Kanalen kan användas som en sorts inkastare till MTG's Viasat och företagets övriga kanaler.

I sammanhanget kan det vara värt mer än en notering att Göran Persson, Björn Rosengren och Sveriges Televisions styrelseordförande, Lars Engqvist, tillsammans utgör ett sorts informellt triumvirat. Alla tre är nära vänner och de sitter på mycket betydande maktpositioner, formellt eller informellt. Tre dagar efter Resumés avslöjande kallade Dagens Nyheter i en söndagsledare Björn Rosengren för en "glad gamäng i maktens korridorer".⁶³ Tidningen pekade på att Rosengren knappast har reflekterat över sin uppenbara intressekonflikt och hävdade vidare att Rosengren inte bryr sig om att ta strid med dem som talar om korruption, därför att han anser sig stå över den debatten. Men Rosengren är ingalunda bara en glad gamäng, som rör sig tämligen fritt i regeringskansliet. Han är betydligt mer än en sådan. Nämligen en stenhård lobbyist, anställd av MTG för att driva koncernens intressen via sitt mycket breda kontaktnät.

Sett i ett större sammanhang blir då Erik Fichtelius avslöjade dokumentärprojekt en något mindre detalj i sammanhanget. Om Fichtelius är Göran Perssons hovreporter, så är Rosengren och Engqvist statsministerns lika privata som informella och ej utnämnda riksråd i mediefrågor. Fichtelius hemliga intervjuer och samtal tillsammans med statsministern är inte längre lika intressanta, sedan de avslöjades. Orsaken är att när materialet en dag i framtiden publiceras, kommer det att dömas, alternativt bedömas, efter de eventuella hemligheter som Fichtelius då under många år har dolt för sina verkliga uppdragsgivare, tittarna, som betalar sina apparatskatter. Om materialet visar sig sakna tidigare opublicerade nyheter, vilket Sveriges Television envist står fast vid,⁶⁴ så faller den delen av affären ned till en nivå där Fichtelius agerat krönikör över Göran Perssons gärning, även om materialet har samlats in i det fördolda.

Då är det betydligt mera allvarligt att Rosengren, som representerar MTG, och Engqvist, som påstår sig representera det från staten fria Sveriges Television, med sådan finess kan fortsätta att röra sig i Göran Perssons hemliga salonger.

POLITISKT MYGEL PÅ SVERIGES RADIO

Som en följd av terrorattackerna mot New York och Washington den 11 september 2001 gick USA in i Afghanistan. Avsikten var att störta talibanregimen i Kabul, tillintetgöra Al Qaida och den organisationens träningsläger i landet. Världen över drogs en mediebevakning igång som saknar motstycke i modern tid. Attacken mot World Trade Center i New York och Pentagon i Washington uppmärksammades inte bara i Sveriges radios nyhetsprogram utan också i snart sagt alla program. De

flesta kanaler i både radio och TV lade om sina sändningar och sände direkt dygnet runt. När den militära alliansen marscherade in i Afghanistan kom en ny väg av bevakning i medierna.

Överlag ansågs Sveriges Radio ha kommit igång snabbast med sina direktsändningar kring händelserna och inmarschen i Afghanistan följdes från flera av grannländerna med åtskilliga utsända medarbetare. Men i styrelsen för Sveriges Radio började flera ledamöter reagera mot bevakningen av terroristattacker i USA. De menade att rapporteringen tenderade att ge samma legitimitet åt Al Qaidas attacker, som det amerikanska samhällets demokratiska rätt att försvara sig mot terrorn.

Kravet på opartiskhet förledde reportrarna och flera av de kommenterande inslagen att bortse från det andra benet i public service-uppdraget, som är inskrivet i såväl Radiolagen som Sverige Radios avtal med staten, nämligen att Sveriges radio skall stödja och verka för demokrati i sin rapportering.⁶⁵ Det antidemokratiska Al Qaidas terrorattacker mot det demokratiska samhället beskrevs i vissa inslag som förstärliga och näst intill möjliga att ursäkta.

Frågan togs upp i styrelsen redan den 2 oktober 2001 av ledamoten Lars Christiansson, som fick stöd från före socialdemokratiska kulturministern Bengt Göransson. Han var då styrelsens vice ordförande. Christiansson hade ett förflutet som presschef hos dåvarande statsminister Carl Bildt. Han hade också ett långt förflutet som säkerhetspolitisk reporter och korrespondent i Washington för Svenska Dagbladet. Göransson, Christiansson och senare också ordföranden, Marika Ehrencrona, ville genomföra en kvalitativ undersökning av radions bevakning av terrorattacker. Undersökningen skulle ta fasta på kraven på saklighet, opartiskhet, allsidighet, samt kravet på att programföretaget ska hävda de demokratiska värdena.

Styrelseledamoten Tomas Rudin från LO ansåg att radion hade all heder av bevakningen och att det inte behövdes någon undersökning enligt de angivna kriterierna. Samtidigt hävdade radiochefen, Lisa Söderberg, för sin del att det var VD, som ensam ansvarade för verksamheten. Någon ville att man skulle göra en jämförande kvalitativ studie av brittiska BBCs sändningar i radio, medan Tomas Rudin ansåg att det skulle vara mera relevant att jämföra med det norska public service-företaget NRKs sändningar.

I december 2001 hade man uppdragit åt professor Kent Asp i Göteborg att genomföra en undersökning av radions utbud. Men vad de tre förslagsställarna i styrelsen då inte visste var att uppdraget till professor Asp hade förändrats på så sätt att kravet om att hävda de demokratiska värdena hade fallit bort. Genom dåvarande programdirektören, Tom Lundgrens försorg, hade uppdraget tunnats ut till en sedvanlig

kvantitativ undersökning, som inte på något sätt skulle kunna visa om Sveriges Radio i sina program hade hävdade de demokratiska värdena i förhållande till både terrorattackerna. En kvantitativ mätning visar i stort sett bara i vilken omfattning skilda uppfattningar i en viss fråga har redovisats, men visar inte på tendenser eller djupare slagsidor i rapporter och reportage.

I juni 2002, mer än ett halvår senare, konstaterade Lars Christiansson att undersökningen som nu hade levererats inte överensstämde med det ursprungliga uppdraget. Tom Lundgren hävdade motsatsen och hänvisade bland annat till att Kent Asps undersökningsledare hade påstått att kravet på att hävda de demokratiska värdena inte hade gått att definiera.

Christiansson, som nu var ytterst upprörd över hanteringen, krävde att undersökningen antingen skulle göras om eller att rapporten som genomförts skulle bordläggas. Han krävde också en protokollsanteckning om detta. Händelsen visar tydligt hur företagets ledning tillsammans med en socialdemokratisk ledamot stoppade en undersökning om hur Sveriges Radio, vid en politiskt ytterst kritisk tid, hade skött sitt avtalsbundna krav på att hävda de demokratiska värdena.

Det är ingen hemlighet att resonemangen i styrelsen och kravet på undersökning handlade om enskilda medarbetares rapporter kring terrorattackerna och i sin förlängning också det följande kriget i Afghanistan. Vid denna tid var Cecilia Uddén Sveriges Radios korrespondent i Washington och det var ganska tydligt att hon i sin rapportering visade upp en mycket bestämd profil som kritiker av president George W Bush och kriget i Afghanistan.⁶⁶

Hösten 2004 blev också Cecilia Uddén avstängd från att rapportera om den då pågående presidentvalskampanjen i USA. Hon var då programledare i lördagsprogrammet Konflikt. Det skedde efter att hon i en radiodebatt med Timbros Johan Norberg hade hävdade följande: ”Och jag tycker heller inte att svenska medier har något som helst krav på sig på opartiskhet när det gäller valet i USA. Vi har ju ingen anledning att vara opartiska och redovisa båda ståndpunkter på samma sätt som vi skulle göra i ett svenskt val”.⁶⁷

Hon påstod också att demokraternas John Kerry skulle bli en bättre president. Om någon av radions politiska reportrar på motsvarande sätt hade hävdade att ”Reinfeldt skulle vara en bättre statsminister än Persson”, hade den personen avskedats, eller i vart fall omplacerats. Frågan togs upp i ägarstiftelsens styrelse, där moderaten Gunnar Hökmark bland annat krävde att radions medarbetare skulle utbildas i de gällande reglerna. Men kravet avvisades i ägarstiftelsens styrelse. Granskningsnämnden fällde dock senare hennes uttalande.

Uddéns uttalande blev till och med en fråga i riksdagen, med krav på utredning, men också det kravet avvisades. Det förvanskade utredningsuppdraget från styrelsen ledde till ett utredningsresultat som Sveriges Radio än idag inte har publicerat.

På nyåret 2003 aviserade radiochefen Lisa Söderberg att hon ville lämna företaget.⁶⁸ Efter ett omfattande rekryteringsarbete där styrelsen uppnått enighet kring en kravspecifikation för den nye verkställande direktören, återstod efter ett intensivt arbete tre personer att välja mellan. Det var Joachim Berner, som bland annat hade varit chefredaktör på Expressen, TTs avgående vd, Ebba Lindsö och Norstedts förlagschef, Svante Weyler. Ebba Lindsö drog emellertid tillbaka sin kandidatur och kvar fanns då Berner och Weyler.

Det var uppenbart för styrelsen att Joachim Berner stod sig bäst i förhållande till den fastlagda kravspecifikationen. Och den hade en enig styrelse ställt sig bakom. Motvilligt gav de socialdemokratiska ledamöterna i styrelsen Berner sitt stöd, men gjorde samtidigt ingen hemlighet av att de ville ha Weyler, som innan förlagsjobbet hade haft en lång karriär på Sveriges Radios kulturredaktion och som korrespondent i Berlin.

Men efter att de fackliga organisationerna, som i styrelsen stött beslutet om Berner som vd, men vid stormöten hade förordat Weyler, utnyttjade nu socialdemokraten Tomas Rudin lika envisa som obevisade rykten om Berner för att stoppa honom. Styrelsen hade noggrant kontrollerat ryktena om Berner långt tidigare och funnit dem osanna. Men det spelade ingen roll för Rudin. Han använde sig av de fackliga representanterna, som plötsligt förordade Svante Weyler, för att stoppa Berner och på ett stormigt styrelsemöte begärde han ajournering, för att som han uttryckte det ”konsultera sina huvudmän”.

I praktiken handlade det om att tala med sina politiska kontakter på kulturdepartementet och sina socialdemokratiska vänner i ägarstiftelsens styrelse. Rudin kom tillbaka efter ajourneringen och sade öppet att han aldrig skulle kunna gå emot facket vid en tillsättning av ny radiochef och att han hade stöd för detta hos den förre socialdemokratiska riksdagsmannen och ledamoten i ägarstiftelsen, Åke Gustafsson, som han uppgav sig ha talat med.

Socialdemokraten Rudin och den av regeringen utsedda styrelsesuppleanten, dramatikern Margareta Garpe, agerade öppet för Svante Weyler som hade en klar vänsterprofil. I sammanhanget är det värt mer än en notering att Margareta Garpe är nära vän med Gunilla Thorgren som då var statssekreterare i kulturdepartementet under Marita Ulvskog.

Bråket slutade med att Berner inte fick tillträda VD-posten, men eftersom kontraktet redan var undertecknat efter styrelsens tidigare så eniga beslut om att utse Berner, fick han ändå det i kontraktet överenskomna avgångsvederlaget på två årslöner. Då försökte de socialdemokratiska ledamöterna i styrelsen, med Tomas Rudin i spetsen och med de fackliga representanternas stöd, tvinga bort ordföranden Marika Ehrenkrona som på styrelsens uppdrag hade skrivit under kontraktet med Berner. Ehrenkrona hade ett politiskt moderat förflutet.

Rudin försökte tvinga fram en förtroendeomröstning riktad mot Ehrenkrona. Men till sist gav ägarstiftelsen hela styrelsen sparken. Det socialdemokratiska försöket att tillsätta vd-posten med en person som hade en tydlig vänsterprofil och som så länge levt och arbetat i den av socialdemokraterna skapade public service-andan hade nu misslyckats.

Kort därefter utsåg regeringen den förre radiochefen Ove Joanson till ordförande, efter att han hade nominerats av moderaterna. Myglet kring undersökningen av rapporteringen kring 11 september 2001 och myglet kring tillsättningen av Joachim Berner visar på mer än ett sätt svårigheterna, för att inte säga det omöjliga i att driva public service i full frihet, opartiskt, sakligt och utan inblandning från staten eller det statsbärande förvaltarpartiet socialdemokraterna.

SLUTSATSER

Svensk public service har aldrig stått fri från inblandning från myndigheter, regeringen och riksdagen. I själva verket har public service alltid varit en tummelplats för politiker och deras intressen. Därav följer att det framför allt är socialdemokratin som genom sitt långa regeringsinnehav haft störst inflytande och även störst intresse av att styra public service, eftersom det inom socialdemokratin finns en inofficiell hållning som går ut på att public service är en del av den svenska modellen.

Christina Jutterströms personliga nätverk visar också tydligt på korskopplingar med det socialdemokratiska nätverk som har ett avgörande inflytande över samtliga nämnder, företag och styrelser som på skilda sätt reglerar verksamheten inom public service. Den offentliga sanningen hävdar att public service är oberoende och verkar i frihet, men i ljuset av de strukturella bindingarna är det ingenting annat än en ren lögn. En myt som har upprätthållits under decennier och som public service-företagens ledningar med jämna mellanrum påstår är sanningen.

Det senaste exemplet gäller kulturminister Leif Pagrotsky's beslut att Sveriges Radio inte får stänga det analoga sändarnätet för att gå över till digitala sändningar, dab. Redan under Lisa Söderbergs tid som radiochef hade företaget målat in sig i ett hörn, där dab ansågs vara den enda lösningen på problemet med FM-bandets begränsade utrymme. Söderbergs efterträdare, Peter Örn, målade ännu mera kraftfullt in sig i dab-hörnet, tillsammans med sin ordförande, Ove Joanson.

Sveriges Radios ledning brydde sig aldrig om att dab-mottagarna är extremt dyra, samtidigt som det hela tiden tillkommer nya och billigare plattformar för radiodistribution och mottagning, som Internet, mobiltelefoner och satellitsändningar. Dab-fiaskot har kostat Sveriges Radio 400 miljoner, plus de kunskapsmässiga investeringar som nu läggs, om inte på sotpippen, så i vart fall i malpåse. Om

Lisa Söderberg fortfarande hade varit radiochef, hade hon omöjligt kunnat sitta kvar. Och hade Sveriges Radio varit ett privat företag hade både Örn och Joanson tvingats bort, möjligen också dåvarande programdirektören Kerstin Brunnberg, som idag är senior advisor åt Peter Örn.

I själva verket är Brunnberg en journalistisk överrock åt Örn, som aldrig tidigare arbetat i ett medieföretag. Som gammal ordförande i folkpartiets ungdomsförbund och senare partisekreterare under Bengt Westerberg besitter han naturligtvis en omfattande politisk fingerfärdighet, men hans publicistiska erfarenhet är lika med noll. Och det är just där Brunnberg nu fått träda in som en sorts faktotum.

Det är en konstruktion som inte funnits sedan den gamle arbetsmarknadsreportern Torsten Byggdal på 1980-talet fick träda in som överrock åt en okunnig vd Britt-Marie Bystedt, även om hon hade suttit i det gamla moderbolagets styrelse under tio år. Efter bara sex år som vd, fick Bystedt sparken 1984 och efterträddes av Ove Joanson. Peter Örns enögdhet, alternativt hans oförmåga att satsa på de mest moderna plattformarna för distributionen, plus konstruktionen med en publicistisk överrock, kan möjligen leda fram till att han inte blir en särskilt långlivad radiochef.

Företaget bollade i början av 2006 med olika skisser för hur man ska kunna skapa ökat utrymme för nya kanaler på FM-bandet. Ett förslag går ut på att lägga ned P3 och satsa helt nytt för att nå en yngre publik. Ett annat handlar om att slå ihop P1 och P2, vilket i praktiken skulle betyda att en stor del av P2s utbud försvinner. En sådan tanke innebär helt tydligt att stora delar av public service kärnverksamhet skulle försvinna.

P3-tankarna är i själva verket detsamma som att gräva sin egen grav, därför att den yngre publiken finns redan fast cementerad hos de betydligt mera nischade kanalerna som RIX FM och NRJ och det är något som Sveriges Radio varit oförmöget att bryta. När Sveriges Radio ger luft åt tankar om att lägga ned eller omstrukturera hela kanaler öppnar man dessutom för gamla politiska idéer om att sälja ut och privatisera en eller flera kanaler. Det är tankar som länge varit tabu, men som plötsligt kan få ny aktualitet på grund av företagets eget agerande.

Det skulle till exempel vara fullt möjligt att sälja ut de 25 lokala stationer som sänder i P4. Möjligen är det dock, än så länge, politiskt omöjligt. Men en framtida borgerlig regering skulle inte ha samma historiska belastning för att behålla de socialdemokratiskt skapade lokala stationerna. De gamla klassiska underhållningsprogram som nu sänds i P4 kan med fördel flyttas tillbaka till P3, där de en gång skapades.

Politiskt skulle det säkert vara än mindre bekymmersfritt att rakt av sälja ut och privatisera hela P3, som dessutom alltmera liknar eller härmar, de kommersiella stationerna i sitt programutbud. Ett medieföretag som på eget grepp ställer sig

självt inför så stora förändringar som distributionssättet och hela upplägget med kanalindelningen utgör, är ett företag i djup kris. Och därmed utsätter man sig för nya krav, från ägaren staten, på nya utredningar angående verksamheten.

Också Sveriges Television står inför stora förändringar. Allt talar för att vd Christina Jutterström avgår i snar närhet till att ett nytt avtal med staten är undertecknat den 1 januari 2007. Samma år fyller hon 67 år och samtidigt kan hon då mycket väl ta över ordförandeposten i styrelsen efter Lars Engkvist. Att ha en tidigare vice statsminister som styrelseordförande i företaget är en undermålig lösning, som kritiserats från en rad håll och som en eventuell borgerlig regering knappast kan acceptera. Engkvist är dessutom ordförande i den sittande så kallade författningsutredningen, vilket är en självklar belastning för honom som ordförande i Sveriges Television.

Tidningen Resumé uppgav i början av februari 2006 att Sveriges Televisions styrelse redan letar efter en efterträdare och att överst på styrelsens önskelista står TV4s vd Jan Scherman.⁶⁹ Han var aktuell som programdirektör redan då Jutterström tillträdde som vd i juni 2001, men valde att hoppa av därför att det slutliga utgivaransvaret och beslutsmakten i publicistiska frågor lades hos verkställande direktören. Strax därefter blev Scherman vd i TV4.

Ingen vet dock med säkerhet om Scherman över huvud taget är intresserad av att lämna TV4 och om så inte är fallet, ligger vägen öppen för Jutterströms skyddsling, Eva Hamilton, som idag är chef för fictionavdelningen. Hamilton var tidigare chef för hela nyhetsavdelningen och tidigare korrespondent för Rapport i Bryssel. När hon utan erfarenhet av fictionprogram utsågs till chef där, var den interna kritiken ganska omfattande. Christina Jutterström har själv sagt att posten som chef för den viktiga fictionavdelningen är en sorts mini-vd.

Under våren 2006 ska regeringen presentera sin public service-proposition och sedan årsskiftet 2005/2006 cirkulerar olika uppgifter om att regeringen kan komma att föreslå att de tre public service-företagen slås ihop till ett enda sammanhållet bolag. I vart fall är regeringen fullt beredd att utreda saken. Vinsterna av en samordning växer naturligtvis med den tekniska utvecklingen. Tankar på sammanslagning brukar som regel dyka upp inför nya avtalsperioder. För sex år sedan ville dåvarande vd i Sveriges Television, Maria Curman, slå ihop bolagen. Förslaget vann ett visst gillande i riksdagens kulturutskott, men Sveriges Radio stretade emot och idén föll bort.

Senare har Christina Jutterström internt sagt att hon gärna ser ett samgående. Tv-företaget skulle då bli största del av ett nytt bolag och styra över en betydligt större budget. Jutterströms önskemål har också lett till att hon aldrig har kunnat dra jämnt med vare sig Peter Örn, eller hans företrädare Lisa Söderberg. Detsamma

gäller Utbildningsradions vd, Christina Björk, som ser Sveriges Television som ett stort hot. Utbildningsradion är i sammanhanget en dvärg, som bara sänder cirka 1400 timmar per år, fördelat över sammanlagt sju kanaler i radio och tv. Vid ett samgående skulle sannolikt Utbildningsradion försvinna helt som självständigt bolag.

Enligt branschtidningen Resumés uppgifter diskuteras ett samgående både i företagens ledningar och på kulturdepartementet. Man pekar då särskilt på att både Danmarks Radio och brittiska BBC alltid varit sammanhållna bolag för både radio och tv.⁷⁰ Omvänt kan man påstå att de båda bolagen sluppit undan politisk kläfvingrighet, för att genom ständiga ombildningar öka det politiska inflytandet i åtskilda public service-företag. I en tid när datorkommunikation är på god väg att smälta samman med medier av alla slag till en enda plattform, finns det kanske inte längre någon anledning att behålla radio och tv i skilda bolag.

Christina Jutterström tillhör förespråkarna och om regeringen i sin proposition visar minsta intresse för ett samgående, kommer hennes efterträdare också att vara en person som önskar ett sammanhållet bolag. Lägg därtill att Ove Joanson är ordförande i Sveriges Radio och har ett förflutet som vice vd och vice koncernchef i det gamla moderbolaget mellan åren 1990 och 1993. Under den perioden hade han god insyn i hur hundratals miljoner försvann genom meningslös interndebitering och mångdubblade kostnader, då det fanns fyra programbolag under moderbolagets paraply.

Joanson har visserligen aldrig sagt något offentligt om ett samgående, men också han måste fundera över samordningsvinster när mediekonvergensen går allt snabbare. Den som i de översta maktskikten har mest att förlora på att lägga samman all public service i ett företag är Peter Örn, som med sin ringa medieerfarenhet är otänkbar som vd i ett nytt bolag. Det är inte alls otänkbart att nästa tillståndsperiod blir jämförelsevis kort, för att man under den perioden röjer väg för ett nytt, sammanhållet public service-företag. Och det nya bolagets vd, alternativt styrelseordförande, kan mycket väl komma att heta Ove Joanson.

FÖR DEN SOM VILL LÄSA MER

Litteratur utgiven av stiftelsen Etermedierna i Sverige:

Monica Djerf-Pierre, Lennart Weibull: *Spegla, granska, tolka*. Stockholm 2001.

Göran Elgemyr: *Radion i strama tyglar*. Stockholm 1996.

Göran Elgemyr: *Får jag be om en kommentar?* Stockholm 2004.

Lars-Åke Engblom: *Radio och TV-folket*. Stockholm 1998.

Stig Hadenius: Kampen om monopolet. Stockholm 1998.
Torsten Thurén: Medier i blåsväder. Stockholm 1997.
Sune Tjernström: En svårstyrtd skuta. Stockholm 1999.

Annan litteratur:

Carl-Anders Dymling: Tjugofem år med Sveriges Radio. Falun 1949.
Göran Elgemyr: De nordiska grannländerna i svensk radio 1939-1945. Pressens Årbog 1978.
Nils-Olof Franzén: Radiominnen. Stockholm 1991.
Christer Hamp: Radio Nord som politisk fråga. Stockholm 1984.
Ingemar Lindblad: Etermediernas värld. Stockholm 1970.
Jan-Otto Modig: Redaktörer och direktörer. Stockholm 1992.
Olof Rydbeck: I maktens närhet. Stockholm 1990.
Bertil Torekull: Lille hövdingen. Borås 1993.
Jörgen Westerståhl: Objektiv nyhetsförmedling. Stockholm 1972.

OM FÖRFATTAREN

Anders Carlgren är journalist och fri skribent baserad i Stockholm. Under närmare 20 år arbetade han inom Sveriges Radio och Sveriges Television som reporter, programledare samt utrikeskorrespondent i New York och Washington. 1986 var han en av skaparna av radioprogrammet "Godmorgon, Världen". Senare har han arbetat med nyheter och samhällsprogram inom TV3 och TV8. Han medverkar regelbundet i dagspress och tidskrifter.

FOTNOTER

1. Hela kampanjen finns på http://svt.se/svt/jsp/Crosslink.jsp?d=28862&lid=Fri_television
2. Utredning och förslag angående rundradion i Sverige (SOU 1935:10)
3. Betänkande angående rundradion i Sverige (SOU 1946:1).
4. I april 2005 utsågs förre vice statsministern Lars Engqvist till ordförande i styrelsen för SVT. När Lisa Söderberg utsågs till vd för Sveriges Radio 1996, skedde det efter en direkt uppgörelse mellan socialdemokraterna och folkpartiet.
5. 1951 års televisionsutredning (SOU 1954:32).
6. Nationalencyklopedin om public service.
7. Intern promemoria den 8 september 1939.

8. Intervju med Leif Leifland av Anders Carlgren. Moderna Tider december 2001. Intervjun sändes även i TV8.
9. Stig Hadenius: Kampen om monopolet. Stockholm 1998.
10. Gunnar Helén: Röst i radion. Stockholm 1950.
11. Hadenius: Kampen om monopolet. Stockholm 1998.
12. Vilhelm Moberg i tal inför folkpartiets ungdomsförbund 22 februari 1957.
13. Christer Hamp: Radio Nord som politisk fråga. Stockholm 1984.
14. Radions och televisionens framtid i Sverige 1-2 (SOU 1965:20 och 21).
15. Radio i utveckling (SOU 1973:8).
16. Som anställd vid Radio Göteborg 1977-1982 framstod jag som en av strejkens förgrundsfigurer.
17. Bertil Torekull: Lille hövding. Ett ömsint porträtt av Per Eckerberg, vår förste politruk. Borås 1993.
18. I en intervju i P1 Konflikt den 11 mars 2006 erkände Vanna Beckman att hon i själva verket "mycket väl" kan ha varit rent anti-israelisk i sin rapportering från Mellanöstern. Hon beskrev att hennes vänner i regionen ingick i den delvis militanta palestinska rörelsen och att hon själv blev en del av en motsvarande svensk vänsterrörelse: "- Jag blev ju en del av det ganska mycket. Där var det ju svårt, kan jag tänka mig, att hålla en helt objektiv rapportering."
19. Stig Hadenius: Kampen om monopolet. Stockholm 1998.
20. Nils-Olof Franzén: Radiominnen. Minnen och hågkomster. Stockholm 1991.
21. Radio i utveckling (SOU 1973:8).
22. Debattartikel på Dagens Nyheters ledarsida av Anders Carlgren 30 april 1984.
23. Protokoll från Sveriges Radios styrelse, augusti 1969.
24. Protokoll och brev Sveriges Radios styrelse 1969.
25. Uttalande av Socialdemokratiska Studentförbundet 1965, där Anna-Greta Leijon var ordförande.
26. Jörgen Westerståhl: Vietnam 1968. En månads nyheter i Sveriges Radio och storstadstidningarna. Publicerad i Objektiv nyhetsförmedling. Stockholm 1977.
27. Styrelsemöte i Göteborg den 5 oktober 1971.
28. Jörgen Cederberg & Göran Elgemyr, red: Tala till och tala med. Perspektiv på den svenska radion och televisionen. Stockholm 1984.

29. Ett av mina egna första inslag i Dagens Eko i juni 1976, kom också att följa den trenden. Med nuvarande Aktuellt-ankaret, Jarl Alfredius som överrock, skulle jag rapportera om en ANC-vänlig demonstration utanför den sydafrikanska legationen på Linnégatan i Stockholm. Men på grässlånten i hörnet av Linnégatan och Banérgatan fann vi bara färre än tio plakatbärare. Det hindrade dock inte att den ynkligt lilla protestgruppen några timmar senare kunde höras i Ekot.
30. P1 för vem? Radio för dumskallar. Artikel av Anders Carlgren i Moderna Tider, februari 2001.
31. Sanningssägaren. Intervju med Harry Schein i Moderna Tider av Anders Carlgren. Februari 2001. Intervjun sändes även i TV8.
32. (S)veriges ofria public service. Artikel av Anders Carlgren på mediesiten itchy. se 7 juni 2005.
33. Revisionsrapport från Riksrevisionen.
34. Skrivelse från ägarstiftelsens styrelse till Riksrevisionen. Oktober 2003.
35. Radio och TV i allmänhetens tjänst – Riktlinjer för en ny tillståndspe-riod (SOU 2005:1).
36. Skrivelse från ägarstiftelsens styrelse till regeringen den 3 mars 2004.
37. Resonemanget bygger på samtal ”off the record” med tidigare ledamöter i public service-företagens styrelser.
38. Insyn och sekretess – i statliga företag – i internationellt samarbete (SOU 2004:75). Delbetänkande.
39. Programföretagens remissvar på delbetänkandet Insyn och sekretess. Sveriges Televisions dokumentarkiv.
40. Kammarrättens dom den 21 februari 2005 med mål nr. 2588-04.
41. Vd Christina Jutterströms tal på Sveriges Televisions bolagsstämma den 4 april 2005.
42. Vd Christina Jutterströms tal på Sveriges Televisions bolagsstämma den 29 mars 2004.
43. Artikel i resume.se den 20 oktober 2005.
44. Artikel i journalisten.nu den 1 november 2005.
45. Artikel i Dagens Nyheter den 14 oktober 2004.
46. Artikel i journalisten.se den 7 mars 2005.
47. Artikel i Östra Småland den 15 september 2005.
48. Artikel i Resumé den 2 februari 2006.
49. Ge SVT en publicist – och inte en diktator. Debattartikel i Aftonbladet av Anders Carlgren den 19 juli 2001.

50. (S)veriges ofria public service. Debattartikel i Svenska Dagbladet av Anders Carlgren den 6 april 2005.
51. Samtliga uppgifter om Christina Jutterströms nätverk bygger dels på egna iakttagelser, plus ett 20-tal samtal med riksdagsledamöter och anställda inom Sveriges Television.
52. Artikel i Sveriges Televisions personaltidning VIPÅTV, nr 6/2005.
53. Se not 31, 48, respektive 49.
54. Se not 30.
55. Artikel i tidningen Resumé den 12 december 2002.
56. Artikel i tidningen Resumé den 16 januari 2003.
57. Så styr Persson media. Debattartikel i Expressen av Jan Scherman den 7 januari 2004.
58. Konstitutionsutskottets förhör den 20 april 2004, samt inslag i Rapport samma dag.
59. Artikel i tidningen Resumé den 16 februari 2006.
60. Regeringsbeslut den 23 februari 2006.
61. Kulturminister Leif Pagrotsky på presskonferens den 23 februari 2006.
62. Artiklar i tidningen Resumé den 23 februari 2006.
63. Ledarartikel i Dagens Nyheter den 26 februari 2006.
64. Intervju i tidningen Resumé den 19 juni 2003 med Axel Arnö, projekt ledare på Sveriges Television.
65. Hela resonemanget bygger på samtal ”off the record” med tidigare ledamöter i Sveriges Radios styrelse, samt anställda på företaget.
66. Propalestinsk Uddén olämplig som SR-korrespondent i Mellanöstern. Krönika i tidningen Resumé av Anders Carlgren den 2 februari 2006. Se även not 29.
67. P1 Morgon i Sveriges Radio den 26 oktober 2004.
68. Varför så tyst om nya radiochefen? Debattartikel i Aftonbladet av Anders Carlgren den 5 februari 2003.
69. Artikel på resume.se den 6 februari 2006.
70. Artikel i Resumé den 26 januari 2006.

NÄRINGSLIVETS MEDIEINSTITUT

Grev Turegatan 19
Box 5324, 10245 Stockholm
Tel: 08-587 898 00
www.timbro.se/nmi
info@timbro.se